

O ‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI VAZIRLIGI
HUZURIDAGI IXTISOSLASHTIRILGAN TA’LIM MUASSASALARI
AGENTLIGI
IS’HOQXON IBRAT NOMIDAGI

NAMANGAN DAVLAT CHET TILLARI INSTITUTI

TURIZM VA TARJIMA KAFEDRASI

“Tarjimada Madaniyatlararo Muloqot”

FANIDAN
O‘QUV – USLUBIY MAJMUA

Bilim sohasi: 200000 – San’at va gumanitar fanlar

Ta`lim sohasi: 230000 – Tillar

Ta`lim mutaxassisligi: 60230200 - Tarjima nazariyasi va amaliyoti
(ingliz tili) o‘quv yili kunduzgi ta'lim shakli

NAMANGAN 2025

O'quv uslubiy majmua O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2017 yil 1 martdagi "Yangi o'quv-uslubiy majmualarini tayyorlash bo'yicha uslubiy ko'rsatmani tavsiya etish to'g'risida"gi 107-sonli buyrug'i hamda NamDChTI o'quv-uslubiy kengashining 2025 yil 29 avgust dagi 1 - sonli majlisida muhokama qilingan va tasdiqlangan o'quv dasturiga muvofiq ishlab chiqildi.

Tuzuvchi:

N.Dosbayeva

Turizm va tarjima kafedrası professori

Taqrizchilar:

M.Ayturayev

Turizm va tarjima kafedrası dotsenti

O'quv-uslubiy majmua Turizm va tarjima kafedrasining 2025 yil 27 avgust 1-sonli yig'ilishida muhokamadan o'tgan va fakultet kengashida ko'rib chiqish uchun tavsiya etilgan.

Kafedra mudiri:

A.Ermirzayev

O'quv-uslubiy majmua Til va tarjima fakultetining 2025 yil 28 - avgustdagi 1-sonli kengashida ko'rib chiqilgan va foydalanishga tavsiya etilgan.

Fakultet kengashi raisi:

S.Misirov

MUNDARIJA

№	MAVZULAR NOMI	SAHIFA
1	O'QUV MATERIALLAR	
	Asosiy matn	
	Topshiriqlar variantlari	
	Masala va misollar	
	Keyslar to`plami	
2	MUSTAQIL TA'LIM MASHG'ULOTLARI	
3	GLOSSARIY	
4	ILOVALAR:	
	Fan dasturi	
	Ishchi fan dasturi	
	Testlar	
	Tarqatma materiallar	
	Baholash mezonlarini qo'llash bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar	

Tarjimada madaniyatlararo muloqot fanidan mustaqil ta'lim mavzulari taqsimoti

№	Mavzu	Soat
1	Tarjima va madaniyatlararo muloqot tahlili	4
2	Tarjima nazariyasining amaliy tadqiqoti	4
3	Tarjimon madaniyatlararo muloqot vositatasi sifatida	4
4	Tarjimada ekvivalentlik va madaniy moslashuv	4
5	Ijtimoiy va lingvistik kontekstni tarjimada hisobga olish	4
6	Konnotativ ma'no va madaniy kontekst	4
7	Tarjimada milliy mentalitet va identifikatsiya	4
8	Diniy va mafkuraviy matnlarni tarjima qilish	4
9	Badiiy tarjimada madaniy kodlarni yetkazish	4
10	Texnik va ilmiy matnlarni tarjima qilish	4
11	Tarjimada hazil va kinoyani yetkazish	4
12	Metafora va idiomalarni tarjima qilish	4
13	Tarjimaning pragmatik jihatlari	4
14	Tarjimada axloqiy me'yorlarga rioya qilish	4
15	Mashinaviy tarjima va madaniyatlararo muloqot	4
	Jami	60

VII. Kreditlarni olish uchun talablar:

Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, taxlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayotnalar haqida mustaqil mushohada yuritish va nazorat uchun berilgan vazifa va topshiriqlarni bajarish, yakuniy nazorat bo'yicha topshiriqni bajarish.

Baxolash mezonlari

Talabalar bilimini baholashda nazorat turlari bo'yicha baholar umumiy bahoga foiz hisobida quyidagicha taqsimlanadi:

- 1. Davomat – 10 foiz;**
- 2. Taqdimot/loyiha – 10 foiz;**
- 3. Mustaqil ta'lim – 10 foiz;**
- 4. Oraliq nazorat(lar)ga – 20 foiz;**
- 5. Yakuniy nazorat – 50 foiz.**

Yuqoridagi baholash tizimida fanning xususiyatidan kelib chiqqan holda, kafedra tomonidan ma'ruza, amaliy, seminar hamda laboratoriya mashg'ulotlari uchun belgilanadi.

Davomat, taqdimot, mustaqil ta'limga ajratilgan foizlar (**30 foiz**) **joriy nazorat**, ma'ruza mashg'ulotlaridagi **oraliq nazorati** uchun (**20 foiz**) va **yakuniy nazorat** uchun (**50 foiz**) olinadi.

Ma'ruza dars mashg'ulotlari mavjud bo'lmagan fanlardan umumiy baholarni foizlarda taqsimlanganda amaliy mashg'ulotlari uchun **50 foiz** va yakuniy nazoratlar uchun 50 foiz miqdorida olinadi.

Yuqoridagi jadval ma'lumotlarida berilgan **5 baho** minimum 4,46dan maksimum 5,0 bahogacha, **4 baho** minimum 3,46dan maksimum 4,45 bahogacha, **3 baho** minimum 3,0dan maksimum 3,45 bahogacha bo'lgan oraliqdagi baholar koeffitsentlari fanlarning xususiyatidan kelib chiqqan holda baholarning o'sish shkalasiga qarab fan o'qituvchilari tomonidan baholash mezonlari ishlab chiqiladi.

Baholarni konvertatsiya qilish jadvali (5 ballik tizimdan foizga)

№	5 balli	100% shkala	Baho
1.	5,00 — 4,96	100	5 baho
2.	4,95 — 4,91	99	
3.	4,90 — 4,86	98	
4.	4,85 — 4,81	97	
5.	4,80 — 4,76	96	

6.	4,75 — 4,71	95	
7.	4,70 — 4,66	94	
8.	4,65 — 4,61	93	
9.	4,60 — 4,56	92	
10.	4,55 — 4,51	91	
11.	4,50 — 4,46	90	
12.	4,45 — 4,41	89	4 baho
13.	4,40 — 4,36	88	
14.	4,35 — 4,31	87	
15.	4,30 — 4,26	86	
16.	4,25 — 4,21	85	
17.	4,20 — 4,16	84	
18.	4,15 — 4,11	83	
19.	4,10 — 4,06	82	
20.	4,05 — 4,01	81	
21.	4,00 — 3,96	80	
22.	3,95 — 3,91	79	
23.	3,90 — 3,86	78	
24.	3,85 — 3,81	77	
25.	3,80 — 3,76	76	
26.	3,75 — 3,71	75	
27.	3,70 — 3,66	74	
28.	3,65 — 3,61	73	
29.	3,60 — 3,56	72	
30.	3,55 — 3,51	71	
31.	3,50 — 3,46	70	
32.	3,45 — 3,41	69	3 baho
33.	3,40 — 3,36	68	
34.	3,35 — 3,31	67	

35.	3,30 — 3,26	66	
36.	3,25 — 3,21	65	
37.	3,20 — 3,16	64	
38.	3,15 — 3,11	63	
39.	3,10 — 3,06	62	
40.	3,05 — 3,01	61	
41.	3,00	60	
42.	3,0 dan kam	60 dan kam	2 baho

100-90%-5 baho; 89-70%-4 baho; 69-60%-3 baho; 59-0 %-2 baho.

1-MAVZU: Kirish: Tarjima va madaniyatlararo muloqot

Ajratilgan vaqt: 2 soat

Mashg‘ulotning maqsadi

1. Talabalarda “tarjima” va “madaniyatlararo muloqot” tushunchalari haqida dastlabki tasavvur hosil qilish.
2. Tarjima jarayonining lingvistik va madaniy jihatlarini farqlay olish ko‘nikmasini shakllantirish.
3. Turli madaniyat vakillari o‘rtasida samarali muloqot olib borishda tarjimonning o‘rni haqida fikr yuritish.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Madaniy aloqa holatlari”

- Talabalar juftliklarga bo‘linadi.
- Har bir juftlikka madaniyatlararo muloqotda yuz beradigan oddiy holatlar yozilgan kartochkalar tarqatiladi (masalan: sovg‘a berish, qo‘l siqish, ko‘z bilan aloqa, salomlashish).
- Ular ushbu holatlarning turli madaniyatlarda qanday farq qilishini muhokama qiladilar.

Savol: “Tarjimon bunday holatda qanday yordam bera oladi?”

→ Guruh fikrini umumlashtirish (5 daqiqa).

Yangi mavzuni tushuntirish (35 daqiqa)

Tarjima insoniyat tarixidagi eng qadimiy madaniy aloqalarning biridir. U faqat so‘z yoki gapni bir tildan boshqasiga o‘tkazish emas, balki bir xalqning dunyoqarashi, qadriyati, hayot tarzi va tafakkur uslubini boshqa madaniyat vakillariga yetkazish vositasi hisoblanadi. Shu ma’noda, tarjima — bu **madaniyatlararo muloqotning eng muhim shakllaridan biridir**. Tarjima orqali turli xalqlar bir-birining adabiyoti, dini, urf-odati va ilmiy yutuqlari bilan tanishadi. Har bir til o‘ziga xos madaniy kontekstga ega. So‘zlar faqat grammatik birliklar

emas — ular xalqning tarixiy tajribasini, hissiyotini, qadriyatini aks ettiradi. Masalan, ingliz tilidagi “*privacy*” so‘zi o‘zbekchaga “shaxsiy hayot” deb tarjima qilinadi, ammo G‘arb madaniyatida bu tushuncha mustaqillik va shaxsiy chegaralarni saqlash bilan bog‘liq kuchli ijtimoiy qadriyatni bildiradi. Shu sababli, tarjimon nafaqat tildagi ma‘noni, balki **madaniy mazmunni ham chuqur anglab yetkazishi kerak.**

Tilning o‘zi madaniyatning bir bo‘lagidir. Tarjima jarayonida tarjimon ikki madaniyat o‘rtasidagi “ko‘prik” vazifasini bajaradi. Masalan, adabiy asar tarjimasida muallif tili orqali milliy ruhni his qilish juda muhim. Tarjimon bu ruhni boshqa tilda qayta yaratishi uchun, u ikki madaniyatni ham chuqur bilishi zarur. Shu jihatdan, **tarjima — bu madaniyatlar o‘rtasidagi ko‘prik, lekin ayni paytda madaniyatlararo tafovutlarni uyg‘unlashtirish san’atidir.**

“Madaniyatlararo muloqot” (intercultural communication) — bu turli millat, urf-odat, din, yoki ijtimoiy qadriyatlarga ega insonlar o‘rtasida ma‘lumot almashish jarayonidir. Bu jarayonda muloqotning samaradorligi nafaqat tildan, balki **madaniy kontekstni tushunish darajasidan** ham bog‘liq. Bir so‘z yoki ibora turli madaniyatlarda mutlaqo boshqa ma‘nolarni anglatishi mumkin. Masalan, g‘arbiy jamiyatlarda to‘g‘ridan-to‘g‘ri “yo‘q” deyish odatiy hol bo‘lsa, Sharq xalqlarida bunday ifoda odobsizlik deb qabul qilinadi. Tarjimon bu nozik farqlarni bilmasa, aloqa muvaffaqiyatsiz bo‘lishi mumkin. Madaniyatlararo muloqotning muvaffaqiyati uchta asosiy omilga tayanadi:

1. **Til kompetensiyasi** — tarjimon so‘z va grammatikani mukammal bilishi.
2. **Madaniy kompetensiya** — madaniyatning ichki ma‘nolarini, rasm-rusumlarini, qadriyatlarini bilish.
3. **Kommunikativ kompetensiya** — vaziyatga mos til uslubini tanlay olish.

Tarjimon ikki madaniyat orasida vositachi sifatida nafaqat matnni, balki **ma‘noni, his-tuyg‘uni va madaniy ishoralarni** yetkazadi. Masalan, reklama matnida ishlatilgan so‘zlar, ranglar yoki obrazlar bir madaniyatda ijobiy bo‘lsa, boshqasida salbiy ma‘no kasb etishi mumkin. Tarjimon buni sezmasa, butun xabar

ma'nosi o'zgarib ketadi. Shuning uchun zamonaviy tarjimon faqat lingvist emas, balki **madaniy tahlilchi va muloqot mutaxassisi** hamdir. Bugungi kunda xalqaro tashkilotlar, biznes aloqalar, diplomatik muloqot, va global ommaviy axborot vositalarida madaniyatlararo tarjima alohida ahamiyat kasb etadi. Bunday jarayonda tarjimon "neytral vositachi" bo'lishi kerak — u o'z shaxsiy qarashlarini aralashtirmasdan, ikki tomon o'rtasidagi ma'lumot almashuvni to'liq va aniq ta'minlashi zarur.

Tarjima jarayonidagi madaniyatlararo to'siqlar

Madaniyatlararo tarjimada ko'pincha quyidagi muammolar uchraydi:

- **Leksik tafovutlar:** ba'zi so'zlar boshqa tilda umuman mavjud emas (*"Gaplashib olish"* — *"to have a talk"*, *"mehmondo'stlik"* — *"hospitality"*).
- **Pragmatik tafovutlar:** nutq ohangi, murojaat shakllari, yoki xushmuomalalik darajasi o'zgaradi.
- **Simvolik farqlar:** ranglar, hayvonlar, yoki obrazlarning ramziy ma'nolari turlicha bo'ladi. Masalan, oq rang G'arbda poklikni, Sharqda esa motamni bildiradi.

Bu kabi tafovutlarni anglash tarjimon uchun juda muhim. Shuning uchun dars davomida biz tarjima jarayonini faqat "til" bilan cheklamaymiz — **madaniyat, psixologiya va ijtimoiy tafakkurni** ham o'rganamiz.

Post-activity (15 daqiqa)

Faoliyat nomi: "Madaniy tafovutlarni tarjima qilish"

- Guruh 3 qismga bo'linadi:
 1. Tillararo so'zma-so'z tarjima namunalarini tahlil qiladi.
 2. Madaniyatga mos tarjima variantlarini ishlab chiqadi.
 3. Qaysi variant o'quvchiga tushunarliroq bo'lganini asoslab beradi.

Natija: Talabalar madaniyatga asoslangan kontekstual tarjimaning afzalligini anglaydilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. “Tarjima – madaniyatlararo ko‘prik” mavzusida 150–200 so‘zli insho yozish.
2. Har kim o‘z millatida mavjud bo‘lgan 2 ta iborani tanlab, ularning ingliz tilidagi ekvivalentini topish va farqlarini tahlil qilish.

Baholash mezonlari

- Faollik va muhokamada ishtirok: 20%
- Guruhli tahlil natijasi: 30%
- Uyga vazifa mazmuni va mustaqilligi: 50%

2-MAVZU: Madaniyatlararo muloqotda tarjimaning o‘rni va amaliy ahamiyati

Ajratilgan vaqt: 4 soat

Mashg‘ulotning maqsadi

1. Talabalarga madaniyatlararo muloqotda tarjimonning vositachilik roli haqida kengroq tasavvur berish.
2. Tarjimaning xalqaro aloqalar, diplomatiya, biznes va ta’lim sohalaridagi amaliy ahamiyatini tushuntirish.
3. Madaniyatlararo muloqotda samarali tarjima uchun zarur bo‘lgan kompetensiyalarni tahlil qilish.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Til yetishmaganda nima bo‘ladi?”

- Guruh 3 qismga bo‘linadi. Har biri turli madaniyat vakillarining uchrashuvi sahnasini qisqacha o‘ynaydi (masalan: xalqaro konferensiya, biznes uchrashuvi, turist va gid, o‘qituvchi va talaba).
- Biri tarjimon bilan, biri tarjimonsiz holatda sahnalashtiriladi.
- Guruhlar tomosha qilgach, quyidagi savol muhokama qilinadi:
 - “Tarjimon bo‘lmasa, madaniyatlararo muloqot qanday oqibatlariga olib keladi?”

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

Tarjimaning madaniyatlararo muloqotdagi o‘rni

Tarjima bugungi globalashuv davrida millatlararo aloqa, ta’lim, diplomatiya, iqtisodiyot va madaniyatlararo hamkorlikning ajralmas qismiga aylandi. Har bir xalq o‘z tili orqali dunyoni ko‘radi va tushunadi. Tarjimon esa bu “ko‘rish prizmasini” boshqa madaniyat uchun qayta ifodalaydi. Shu sababli, tarjima — **xalqaro muloqotni jonlantiruvchi ijtimoiy mexanizm**dir. Masalan, xalqaro muzokaralarda yoki ilmiy konferensiyalarda bir so‘z yoki iboraning noaniq tarjimasi butun muloqotning natijasiga ta’sir qilishi mumkin. Shuning uchun

tarjimon muloqotdagi “uchinchi shaxs” emas, balki **mazmunning to‘g‘ri tushunilishini ta’minlovchi vositachidir.**

Tarjimaning amaliy ahamiyati

Tarjima nafaqat so‘zlarni, balki **madaniy kontekstni ham** ifodalaydi. U quyidagi sohalarda bevosita ahamiyatga ega:

- **Diplomatiya:** davlatlararo hujjatlar, kelishuvlar va rasmiy bayonotlarni to‘g‘ri tarjima qilish tinchlik va hamkorlik uchun muhimdir.
- **Biznes:** xorijiy hamkorlikda reklama, marketing, shartnomalar tarjimasi kompaniya muvaffaqiyatini belgilaydi.
- **Ta’lim va fan:** xorijiy manbalar tarjimasi ilm-fan almashinuvini ta’minlaydi.
- **Madaniyat va san’at:** tarjima turli xalqlar adabiyotini, film va teatr asarlarini boshqa millatlarga yetkazadi.

Misol: yapon kompaniyasi reklamasida inglizcha *“Nothing sucks like an Electrolux”* (aslida: “Hech narsa Electroluxdek zo‘r so‘rmaydi”) degan shior G‘arb auditoriyasida salbiy ma’no (“yomon”) berib, muvaffaqiyatsizlikka sabab bo‘lgan. Bu tarjimaning madaniy kontekstni hisobga olmaslikdan dalolat.

Tarjimonning madaniy kompetensiyasi

Tarjimon madaniyatlararo muloqotda quyidagi kompetensiyalarni egallagan bo‘lishi zarur:

1. **Til kompetensiyasi** – grammatik va leksik jihatdan to‘g‘ri tarjima qilish.
2. **Madaniyatlararo kompetensiya** – ikki xalqning qadriyat, e’tiqod, urf-odat, imo-ishora tizimini bilish.
3. **Kommunikativ kompetensiya** – muloqotda vaziyatga mos til va ohangni tanlay bilish.
4. **Etik kompetensiya** – neytral, xolis, halol va sir saqlovchi tarjimon bo‘lish.

Demak, tarjimon oddiy til o'zgartiruvchi emas, balki **madaniy diplomatik elchidir**.

Tarjimonning ijtimoiy mas'uliyati

Madaniyatlararo muloqotda tarjimonning xatosi noto'g'ri talqin, siyosiy mojaro yoki madaniy tushunmovchilikka sabab bo'lishi mumkin. Shu bois tarjimon:

- xolis va aniq bo'lishi,
- ijtimoiy stereotiplardan xoli ishlashi,
- muomala madaniyatiga ega bo'lishi kerak.

Masalan, xalqaro yig'ilishlarda tarjimon shaxsiy fikrini qo'shmasligi, har ikki tomonga ham teng munosabatda bo'lishi lozim.

Xulosa

Tarjima madaniyatlararo muloqotda insoniyatni birlashtiruvchi vositadir. U millatlar o'rtasidagi tushunishni mustahkamlaydi, madaniyatlarni bir-biriga yaqinlashtiradi, hamkorlikni kuchaytiradi. Tarjimon esa bu jarayonda **tinchlik, hamjihatlik va bilim almashinuvi elchisi** sifatida faoliyat yuritadi.

Post-activity (25 daqiqa)

Faoliyat nomi: "Tarjimon – vositachimi, ishtirokchimi?"

1. Talabalar 3 guruhga bo'linadi.
2. Har bir guruhga real vaziyatlar beriladi (masalan: xalqaro yig'ilish, biznes muzokara, kino tarjimasi).
3. Ular tarjimonning roli qanchalik faol yoki betaraf bo'lishi kerakligi haqida qisqa taqdimot tayyorlaydi.
4. Guruhlar o'z fikrlarini taqqoslaydi, o'qituvchi xulosalaydi.

Natija: talabalar tarjimonning madaniyatlararo vositachilikdagi faol rolini tushunadilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. “Tarjimon – madaniyat elchisi” mavzusida 200 soʻzli esse yozish.
2. Ixtiyoriy: xalqaro madaniy xatolik (translation blunder) haqida misol topish va uning sababini tahlil qilish.

Baholash mezonlari

- Guruhli taqdimotda ishtirok: 30%
- Amaliy muhokama natijasi: 30%
- Uyga vazifa mazmuni va mustaqilligi: 40%

3-MAVZU: Tarjimonning madaniyatlararo vositachilikdagi roli: real tarjima jarayonida amaliy tahlil

Ajratilgan vaqt: 2 soat

Mashg‘ulotning maqsadi

1. Talabalarda tarjimonning madaniyatlararo muloqotdagi amaliy roli va mas‘uliyatini tushuntirish.
2. Real tarjima jarayonida madaniy tafovutlarni aniqlash va tahlil qilish ko‘nikmasini shakllantirish.
3. Tarjimonning axloqiy, kommunikativ va madaniy kompetensiyalarini amaliy misollar asosida mustahkamlash.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Notanish so‘z ortidagi madaniyat”

- Talabalarga 4–5 ta o‘zga madaniyatga xos iboralar tarqatiladi (masalan: *It’s raining cats and dogs, break the ice, take it with a pinch of salt, to have two left hands*).
- Ular iboralarning so‘zma-so‘z tarjimasi va madaniy ma‘nosini taqqoslab muhokama qiladilar.
- Guruhdan savol so‘raladi:
 - “Tarjimon bunday iboralarda qanday qaror qabul qilishi kerak — to‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima qiladimi yoki madaniy moslashtiradimi?”

Natija: talabalar madaniy kontekstni tushunish tarjimada qanday ahamiyat kasb etishini anglaydilar.

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

Tarjimon — bu ikki tildagi emas, ikki **madaniyat**dagi fikrlar o‘rtasidagi bog‘lovchi shaxsdir. U nafaqat til grammatikasini, balki xalqning urf-odatlarini,

qadriyatlarini, ifoda uslublarini ham bilishi kerak. Chunki bir tilda odatiy va neytral bo‘lgan so‘z yoki ibora boshqa madaniyatda salbiy yoki hatto haqoratli ma’no kasb etishi mumkin. Masalan, G‘arbda “You look tired” iborasi samimiylilik belgisi bo‘lsa, Sharqda bu “siz yomon ko‘rinyapsiz” deb noto‘g‘ri talqin qilinadi. Shu sababli tarjimon muloqot davomida **madaniy sezgirlikni** saqlab, har ikki tomon o‘rtasida tushunishni ta’minlaydi. Tarjimonning madaniyatlararo vositachilikdagi roli — bu **ma’nolarni muvofiqlashtirish** va **aloqa uyg‘unligini yaratishdir**. U muloqotda qatnashayotgan tomonlarning so‘zlarini faqat til jihatdan emas, balki **ruhiy va madaniy jihatdan ham** bir-biriga moslashtiradi. Real tarjima jarayonida vositachilik bosqichlari Madaniyatlararo tarjima jarayonida tarjimon quyidagi bosqichlarda faoliyat yuritadi:

1. **Idrok bosqichi:** so‘z ortidagi madaniy ma’noni tushunish. Masalan, “*to break the ice*” — “muloqotni yumshatmoq” degani.
2. **Madaniy tahlil bosqichi:** iboraning ma’nosi, konnotatsiyasi va ijtimoiy konteksti tahlil qilinadi.
3. **Moslashtirish bosqichi:** ma’no va ifoda uslubi qabul qiluvchi madaniyatga mos shaklda yetkaziladi.
4. **Yetkazish bosqichi:** tarjimon so‘z, ohang, tana tili va hissiy rang orqali muloqotni tabiiy qiladi.

Bu bosqichlarda tarjimon **lingvistik, ijtimoiy va hissiy moslikni** ta’minlaydi. Tarjimon madaniyatlararo muloqotda **xolislik, maxfiylik va aniqlik** tamoyillariga amal qilishi shart. U ikki tomondan birini qo‘llab-quvvatlamasligi, siyosiy yoki diniy tarafkashlikka yo‘l qo‘ymasligi kerak. Masalan, xalqaro muzokarada “We regret your decision” iborasi diplomatik tilda yumshoq norozilikni bildiradi. Agar tarjimon “Biz sizning qaroringizdan norozi bo‘ldik” deb tarjima qilsa, bu keskin ohangga ega bo‘lib, mojaroga sabab bo‘lishi mumkin.

Tarjimonning kasbiy fazilatlari quyidagilar:

- **Empatiya:** har ikki madaniyatdagi his-tuyg‘uni anglash.

- **Tahliliy tafakkur:** so‘z ortidagi ma’noni tez anglay olish.
- **Madaniy sezgirlik:** imo-ishora, rang, ramz kabi belgilarni to‘g‘ri talqin qilish.
- **Axloqiy mas’uliyat:** xolislik va professional sadoqatni saqlash.

Real tarjima jarayonidan misollar

1. Diplomatik misol:

BMT majlisida AQSh vakilining “We strongly condemn this act” iborasi “Biz bu harakatni qat’iy rad etamiz” deb tarjima qilinadi. Agar “keskin qoralaymiz” deb tarjima qilinsa, bu siyosiy jihatdan keskinroq ma’noga ega bo‘ladi.

2. Badiiy misol:

O‘zbek maqoli “Odam bo‘lsa, otini topadi” ingliz tiliga “A person will make a name for himself” deb tarjima qilinadi. So‘zma-so‘z tarjima emas, ammo **milliy g‘oya** saqlanib qolgan.

3. Biznes misol:

Xitoy kompaniyasi “Come alive with Pepsi” shiorini xitoychaga “Pepsi sizning ajdodlaringizni tiriltiradi” deb tarjima qilgan. Bu madaniy kontekstni hisobga olmaslikdan kelib chiqqan kulgili xato.

Bu misollar shuni ko‘rsatadiki, tarjimonning roli — **til o‘zgartirish emas, balki madaniyatni tushunish va uyg‘unlashtirishdir.**

Xulosa

Tarjimon madaniyatlararo vositachi sifatida insonlar, xalqlar va madaniyatlar o‘rtasida o‘zaro tushunishni ta’minlaydi. U til chegarasini yengib o‘tuvchi shaxs sifatida xalqaro muloqotda tinchlik, hamjihatlik va ishonch muhitini yaratadi. Shu sababli, tarjimonning kasbiy mahorati bilan bir qatorda uning **madaniy sezgirligi, empatiyasi va axloqiy yondashuvi** ham muhim o‘rin tutadi.

Post-activity (15 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Tarjima xatolarini toping”

- Talabalarga 3 ta matndan parchalar beriladi (biri reklama, biri diplomatik, biri badiiy).
- Har birida madaniy yoki semantik xato mavjud bo‘ladi.
- Guruhlar ushbu xatoni topib, qanday tarjima variantlari to‘g‘ri bo‘lishini asoslaydi.

Natija: talabalar real tarjima jarayonida madaniyatlararo moslikni saqlash ko‘nikmasini rivojlantiradilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. “Madaniyatlararo tarjimada vositachilik san’ati” mavzusida 150–200 so‘zli insho yozish.
2. O‘zingizga tanish bir inglizcha iborani oling va uning o‘zbek madaniyatiga mos tarjima variantini tahlil qiling.

Baholash mezonlari

- Faollik va muhokamada ishtirok: 20%
- Guruhli tahlil natijasi: 30%
- Uyga vazifa mazmuni va mustaqilligi: 50%

4-MAVZU: Madaniy ekvivalentlik va tarjima: nazariy tushunchalar

Ajratilgan vaqt: 2 soat

Mashg‘ulotning maqsadi

1. Talabalarda “madaniy ekvivalentlik” tushunchasi va uning tarjima jarayonidagi ahamiyati haqida nazariy bilimlarni shakllantirish.
2. So‘z va iboralarning madaniyatga xos ma’nolarini aniqlash hamda ularning ekvivalent tarjima usullarini tushuntirish.
3. Turli madaniy kontekstlarda ma’no, obraz va qadriyatlarni saqlagan holda tarjima qilish ko‘nikmasini rivojlantirish.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Bir so‘z – turli madaniyatlarda”

- Talabalarga bir nechta so‘zlar tarqatiladi (masalan: *home, family, freedom, respect, honor*).
- Har bir talaba ushbu so‘z o‘z madaniyatida nimani anglatishini qisqacha tushuntiradi.
- Keyin guruh bo‘lib muhokama qilinadi:
 - “Bir xil so‘z turli madaniyatlarda nima uchun turlicha ma’no kasb etadi?”

Natija: talabalar madaniyat va til o‘rtasidagi semantik bog‘liqlikni tushunadilar.

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

Tarjimonlik nazariyasida **madaniy ekvivalentlik** — bu bir tildagi madaniyatga xos so‘z, ibora, obraz yoki holatni boshqa tilda mazmunan, maqsadan chetga chiqmasdan ifodalashdir. Ekvivalentlik so‘zning so‘zma-so‘z emas, **mazmuniy va funksional mosligini** ta’minlaydi. Har bir madaniyatda til bilan birga yashaydigan o‘ziga xos qadriyatlar, timsollar va assotsiatsiyalar mavjud. Shu

sababli, tarjimon ko‘pincha to‘g‘ridan-to‘g‘ri so‘z o‘rniga **madaniy jihatdan yaqin muqobil** ifodani tanlaydi.

Masalan:

- Inglizcha “*Good luck!*” iborasi o‘zbekchada “Omad!” yoki “Yaxshi bo‘lsin!” deb tarjima qilinadi.
- Ruscha “*С лёгким паром!*” iborasi o‘zbekchaga “Yaxshi dam oldingizmi?” deb moslashtiriladi, chunki hammomdan chiqqan odamga shunday deyish madaniyatimizda mavjud emas.

Shunday qilib, madaniy ekvivalentlik — bu **mazmuni saqlagan holda, ifodani moslashtirish san’atidir.**

Ekvivalentlik darajalari

Nida (Nida, 1964) ekvivalentlikni ikki asosiy turga ajratgan:

1. Formal ekvivalentlik (lingvistik moslik):

So‘z yoki grammatik tuzilma imkon qadar asl nusxaga yaqin bo‘ladi. Bu ilmiy, texnik va rasmiy tarjimalarda ko‘proq qo‘llaniladi.

Masalan: “*The United Nations*” → “*Birlashgan Millatlar Tashkiloti*”

2. Dinamik (funktional) ekvivalentlik:

Maqsad – matnning **ta’sirini va ma’nosini** boshqa madaniyatda qayta yaratish.

Badiiy, publitsistik va reklama tarjimasida keng qo‘llanadi.

Masalan: “*A piece of cake*” — “Juda oson” deb tarjima qilinadi, chunki so‘zma-so‘z “bir bo‘lak pirojnoe” ma’nosini bermaydi.

Demak, tarjimon har bir vaziyatda **qaysi turdagi ekvivalentlik zarurligini** aniqlay olishi kerak. Tarjimonlar madaniy ekvivalentlikni saqlash uchun turli usullardan foydalanadilar:

1. **Moslashtirish (adaptatsiya):** ma'noni saqlab, ifodani madaniyatga mos shaklda o'zgartirish.
 - *“Tea time”* → “Choy ichish payti” (madaniy moslik bilan).
2. **Izohli tarjima (eksplikatsiya):** tushunarsiz madaniy so'zga izoh berish.
 - *“Samovar”* → “Metall choy damlagich (samovar)”.
3. **Kalkalash:** so'zma-so'z tarjima, lekin madaniy jihatdan mos holatda.
 - *“Snow white”* → “Qor malikasi”.
4. **Muqobil madaniy ekvivalent:** boshqa madaniyatdagi o'xshash tushunchani tanlash.
 - *“When in Rome, do as the Romans do”* → “Elga borganda, el odatini qil.”

Bu usullar orqali tarjimon til va madaniyat o'rtasidagi tafovutni yumshatadi. Madaniy ekvivalentlikdagi muammolar Ekvivalentlikni ta'minlashda ko'pincha quyidagi muammolar uchraydi:

- **Lingvistik bo'shliq:** boshqa tilda muqobil so'z mavjud emas (*“mehmondo'stlik” — inglizchada aniq so'z yo'q*).
- **Madaniy farq:** ramz, rang, hayvon yoki obraz boshqa ma'noni anglatadi (*oq rang – G'arbda poklik, Sharqda motam*).
- **Konnotativ tafovut:** so'z bir tilda ijobiy, boshqasida salbiy ma'no beradi (*fox — inglizchada ayyor, o'zbekchada hayvon sifatida neytral**).

Shuning uchun tarjimon **madaniy sezgirlik** va **kontekstni tahlil qilish** ko'nikmalariga ega bo'lishi zarur.

Xulosa

Madaniy ekvivalentlik tarjimaning sifatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Ekvivalent tarjima bu — tildan ko'ra kengroq, **madaniyatlar o'rtasidagi semantik muvozanatni** topish jarayonidir. Tarjimon madaniy tafovutlarni bilgan

holda, har bir iborani ma'no, ohang va ruhini saqlagan tarzda ifodalashi kerak. Shu orqali tarjima nafaqat lingvistik, balki **madaniy ko'pri**k vazifasini bajaradi.

Post-activity (15 daqiqa)

Faoliyat nomi: "Ekvivalent top!"

- Guruhlarga 5–6 ta madaniyatga xos iboralar beriladi (masalan: *kick the bucket, white lie, seven-year itch, big brother, third wheel*).
- Har bir guruh ularning o'zbek tilidagi ekvivalentini yoki madaniy mos variantini topadi.
- Keyin guruhlar tanlagan variantni izohlab, nima uchun shunday tarjima qilganini asoslaydi.

Natija: talabalar madaniy ekvivalentlikni amaliy tarzda qo'llashni o'rganadilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. "Tarjimada madaniy ekvivalentlikni ta'minlash usullari" mavzusida 150–200 so'zli yozma izoh tayyorlash.
2. Har kim o'z tanlagan bitta inglizcha maqolni o'zbek tiliga tarjima qilib, ekvivalentlik turini (formal yoki dinamik) aniqlasin.

Baholash mezonlari

- Faollik va muhokamada ishtirok: 20%
- Guruhli tahlil natijasi: 30%
- Uyga vazifa mazmuni va tahliliy yondashuv: 50%

5-MAVZU: Madaniy ekvivalentlikni ta'minlash bo'yicha amaliy tarjima usullari

Ajratilgan vaqt: 2 soat

Mashg'ulotning maqsadi

1. Talabalarda madaniy ekvivalentlikni ta'minlash uchun qo'llaniladigan tarjima usullari haqida amaliy tushuncha hosil qilish.
2. Turli madaniyatga oid so'z, ibora va timsollarni kontekstga mos tarjima qilish ko'nikmasini shakllantirish.
3. Tarjima jarayonida adaptatsiya, kalkalash, izohli tarjima kabi strategiyalarni qo'llay bilish malakasini mustahkamlash.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: "Noto'g'ri tarjima toping!"

- Doskaga yoki slaydda 5 ta mashhur tarjima xatosi namoyish etiladi, masalan:
 1. *"Nothing sucks like an Electrolux"*
 2. *"Pepsi brings your ancestors back from the grave"*
 3. *"Finger-lickin' good"* (KFC shiori — "Barmoqlaringni yalagudek laziz")
 4. *"Got milk?"* (ispan tilida "Homiladormisiz?" deb noto'g'ri tarjima qilingan)
 5. *"Come alive with the Pepsi generation"*
- Talabalardan so'raladi: "Bu xatolar nimadan kelib chiqqan deb o'ylaysiz? Madaniy, semantik yoki lingvistik sababmi?"

Natija: talabalar madaniy ekvivalentlikning buzilishi tarjima sifatiga qanday ta'sir qilishini anglaydilar.

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

Tarjima faqat so'z o'zgartirish emas — u **mazmuni madaniy jihatdan mos shaklda ifodalash san'atidir**. Har bir tilda ma'noni ifodalovchi obrazlar,

qadriyatlar va ramzlar mavjud. Shu bois tarjimon madaniyatlar o'rtasidagi tafovutni to'g'ri anglab, so'zlarni **madaniy muhitga mos tarzda** ifodalashi kerak.

Misol:

- Ingliz tilidagi “*Save your breath*” iborasi so‘zma-so‘z “Nafasingni tejab qo‘y” deb tarjima qilinadi, ammo aslida “Bekor gapirma” yoki “Hech foydasi yo‘q” ma’nosini bildiradi.
- Shu yerda madaniy ekvivalentlikni saqlash uchun tarjimon “bo‘sh gapga hojat yo‘q” yoki “ortiqcha urinishning foydasi yo‘q” kabi kontekstual tarjima variantini tanlaydi.

Tarjimonlar madaniy tafovutlarni to'g'ri yetkazish uchun bir nechta amaliy usullardan foydalanadilar. Quyidagilar eng samarali hisoblanadi: Madaniy jihatdan begona so‘z yoki ifodani o‘sha madaniyat uchun tushunarli shaklga keltirish.

- “*Thanksgiving*” → “Minnatdorchilik kuni (AQShda milliy bayram)”
 - “*Cricket*” (sport turi) → “Kriket o‘yini (Angliyada mashhur o‘yin)”
- Bu usul badiiy, publitsistik va madaniy matnlarda keng qo‘llaniladi.

Izohli tarjima (Eksplikatsiya)

Madaniyatga xos so‘z yoki iborani tushuntirish orqali tarjima qilish.

- “*Samovar*” → “Sharq mamlakatlarida ishlatiladigan metall choy damlagich”
 - “*Haiku*” → “Yapon she’riyatidagi uch satrli she’r turi”
- Bu usul ilmiy, ta’limiy va ensiklopedik tarjimalarda samarali.

Transliteratsiya yoki transkripsiya

So‘zni asl shaklda saqlab, talaffuz yoki yozuvni moslashtirish.

“*Kimono*”, “*sushi*”, “*Allah*”, “*Ramadan*” kabi so‘zlar.

Bu usul milliy nomlar, diniy yoki geografik atamalar uchun ishlatiladi.

Kalkalash (So‘zma-so‘z tarjima)

So‘zlarni bevosita tarjima qilish, lekin madaniy mos shaklda.

- “*Black market*” → “Qora bozor”
- “*Brain drain*” → “Miya oqimi”

Texnik, iqtisodiy va siyosiy matnlarda ishlatiladi.

Madaniy o‘xshashlik topish (Muqobil ekvivalent)

Boshqa madaniyatdagi o‘xshash hodisa yoki obrazni tanlash.

- “*When in Rome, do as the Romans do*” → “Elga borsang, el odatini qil.”
- “*To kill two birds with one stone*” → “Bir o‘q bilan ikki quyon urmoq.”

Amaliy tahlil: real tarjima misollari

1. Badiiy matndan:

- Inglizcha: “*He met his Waterloo.*”
- To‘g‘ridan-to‘g‘ri tarjima: “U o‘zining Vaterlo jangiga duch keldi.”
- Madaniy ekvivalent: “U mag‘lubiyatga uchradi.”

2. Reklama matnidan:

- Inglizcha: “*Finger-lickin’ good*” (KFC)
- Ekvivalent tarjima: “Barmoqlaringni yalagudek lazatli.”

3. Ijtimoiy kontekstdan:

- “*Break a leg!*” (tez-tez teatrlarda omad tilash ifodasi)
- O‘zbekcha ekvivalent: “Omad!” yoki “Ishlaring yurishsin!”

Bu misollar tarjimonning **madaniy tafakkur va adaptatsiya qobiliyati** tarjima sifatini belgilashini ko‘rsatadi.

Xulosa

Madaniy ekvivalentlikni ta'minlash tarjimonning eng muhim amaliy vazifalaridan biridir. U faqat so'zlarni o'zgartirmaydi — **madaniyatlar o'rtasida ko'priq quradi.**

To'g'ri usulni tanlash (adaptatsiya, kalkalash, izohli tarjima va boshqalar) matnning maqsadiga, janriga va auditoriyasiga bog'liq. Tarjimon shunchaki til bilimdoni emas, balki **madaniy tahlilchi va ijodkor vositachi** bo'lishi kerak.

Post-activity (15 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Qaysi usulni tanlaysiz?”

- Har bir guruhga 5 ta ibora yoki maqol beriladi:
 1. *The early bird catches the worm*
 2. *Actions speak louder than words*
 3. *Let the cat out of the bag*
 4. *A storm in a teacup*
 5. *Every cloud has a silver lining*
- Guruhlar bu iboralarning o'zbekcha ekvivalentini topadi va qaysi **tarjima usuli (adaptatsiya, kalkalash, izohli tarjima, muqobil ekvivalent)** qo'llanganini aniqlab, asoslaydi.

Natija: talabalar real matn tahlili orqali madaniy ekvivalentlikni ta'minlashning amaliy usullarini o'zlashtiradilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. “Madaniyatlararo tarjimada adaptatsiya va izohli tarjima usullari” mavzusida 200 so'zli insho yozish.
2. Ixtiyoriy: o'zingiz tanlagan reklama yoki maqolni tahlil qilib, unda qaysi madaniy ekvivalentlik usuli qo'llanganini aniqlash.

Baholash mezonlari

- Guruh ishtiroki va muhokama faolligi: 20%
- To'g'ri usulni tanlash va izohlash aniqligi: 30%
- Uyga vazifa mazmuni va tahliliy yondashuv: 50%

6-MAVZU: Ijtimoiy va lingvistik kontekstning tarjimadagi ahamiyati. Turli kontekstlarda so‘z va iboralarning tarjima qilinishi

Ajratilgan vaqt: 4 soat

Mashg‘ulotning maqsadi

1. Talabalarda tarjimada **kontekst** tushunchasining (ijtimoiy, lingvistik, pragmatik) mohiyatini shakllantirish.
2. Bir xil so‘z yoki iboraning turli kontekstlarda turlicha tarjima qilinishini tahlil qilish.
3. Talabalarda **situatsion tahlil, diskursga asoslangan tarjima**, hamda **kontekstual moslikni** saqlash ko‘nikmalarini rivojlantirish.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Bir so‘z – uch xil ma’no”

- Doskaga *bank, light, head, spring, paper* kabi ko‘p ma’noli so‘zlar yoziladi.
- Har bir guruh so‘zning kamida 3 kontekstdagi ma’nosini yozadi.

Masalan:

- *bank* → “pul saqlanadigan joy” (finans konteksti), “daryo bo‘yi” (geografik kontekst), “aviatsiya markazi” (texnik kontekst).
- Guruhlar ushbu so‘zlarning tarjima variantlarini taqqoslaydi.

Natija: talabalar kontekst tarjima tanloviga qanday ta’sir qilishini tushunadilar.

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

Tarjima jarayonida so‘zning ma’nosi alohida emas, **kontekst** orqali aniqlanadi. Kontekst — bu so‘z ishlatilayotgan vaziyat, ijtimoiy holat, so‘zlovchi va tinglovchi munosabati, hamda matnning umumiy maqsadidir.

Tarjimada kontekst turlari:

1. **Lingvistik kontekst** – so‘z atrofidagi boshqa so‘zlar va grammatik struktura.
2. **Ijtimoiy kontekst** – jamiyatdagi madaniyat, mavqe, ijtimoiy rollar.
3. **Pragmatik kontekst** – so‘zlovchining niyati va kommunikativ maqsadi.

Masalan, ingliz tilidagi “*Can you open the window?*” iborasi grammatik jihatdan so‘roq bo‘lsa-da, kontekstda **iltimos** shaklida tarjima qilinadi:

→ “Iltimos, derazani oching.”

Bir so‘zning ma‘nosi uni o‘rab turgan til unsurlari orqali aniqlanadi.

Tarjimon uchun bu grammatik va semantik tahlilni to‘g‘ri olib borish demakdir.

Misollar:

- “*He made a table.*” → “U stol yasadi.” (fizik ma‘no)
- “*He made a table for the report.*” → “U hisobot jadvalini tuzdi.” (abstrakt ma‘no)

Demak, tarjimon so‘zning **funksional ma‘nosini** kontekstga qarab tanlaydi.

Ijtimoiy kontekst insonlarning jamiyatdagi o‘rni, maqomi, yosh, jins, kasb, madaniy fond bilan belgilanadi. Shu sababli tarjima qilinayotgan matn **nutq uslubi, ohang** va **muomala darajasiga** mos bo‘lishi kerak.

Masalan:

- “*Could you help me, sir?*” → “Janob, iltimos, yordam bera olasizmi?” (rasmiy kontekst)
- “*Hey, can you give me a hand?*” → “Ey, yordam berchi!” (norasmiy kontekst)

Bu yerda **bir xil mazmun** turli ijtimoiy kontekstda **turlicha ohang** bilan tarjima qilinadi.

Tarjimon uchun muhim savol: “Bu so‘z kimga aytilgan, qayerda, qanday maqsadda?”

Pragmatik kontekst so‘zlovchining niyati bilan bog‘liq. Masalan, “*How nice!*” iborasi quvonch, kinoya yoki norozilik ohangida ishlatilishi mumkin.

- “*How nice of you!*” → “Qanchalik yaxshi qilgansiz!” (samimiy)

- “How nice of you to forget my birthday!” → “Tug‘ilgan kunimni unutganingiz ham zo‘r-ku!” (ironik)

Tarjimon nutqning **tonal rangini** va **ohangini** to‘g‘ri tahlil qilmasa, konnotativ ma‘no yo‘qoladi.

Turli kontekstlarda iboralarni tarjima qilish

Ko‘p hollarda bir ibora turli kontekstlarda turlicha tarjima qilinadi:

Iboraning asl ko‘rinishi	Kontekst	Tarjima
“He’s on fire!”	Sport musobaqasida	“U zo‘r o‘ynayapti!”
“He’s on fire!”	Favqulodda vaziyatda	“U yonayapti!”
“It’s hot in here.”	To‘g‘ridan-to‘g‘ri ma‘no	“Bu yer issiq.”
“It’s hot in here.”	Munozarada	“Vaziyat qiziyapti.”
“You’re crazy!”	Hazil ohangida	“Sen juda kulgilisan!”
“You’re crazy!”	Jiddiy ohangda	“Sen aqldan ozgandeksan.”

Bu misollar kontekst tarjimaning **semantik aniqlik** va **madaniy moslikni** ta‘minlashdagi rolini ko‘rsatadi.

Tarjimon uchun kontekst tahlilining bosqichlari

1. Matn yoki dialogni umumiy **kommunikativ maqsad** asosida tushunish.
2. **So‘zlovchi va tinglovchi munosabatini** aniqlash.
3. **Ijtimoiy maqom** va **madaniy fonni** hisobga olish.
4. Har bir so‘z va iboraning **kontekstga mos** tarjima variantini tanlash.

Masalan, reklama matnida “fresh” — “yangi” emas, balki “jonlantiruvchi”, “tetiklantiruvchi” deb tarjima qilinadi.

Post-activity (25 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Kontekstni top!”

- Har bir guruhga 3 ta ibora yoki gap beriladi, masalan:
 1. “*That’s great!*”
 2. “*You’ve got some nerve!*”
 3. “*I’m fine.*”
- Guruhlar ushbu iboralar uch xil kontekstda (do‘stona, kinoyali, rasmiy) qanday tarjima qilinishini yozadi.
- Keyin ularni sahna ko‘rinishida ifodalashadi.

Natija: talabalar tarjimada ohang, ijtimoiy muhit va niyatni to‘g‘ri talqin qilishni o‘rganadilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. Ingliz tilidagi 5 ta iborani tanlang (masalan: *Take it easy, That’s it, Come on, No way, I see*). Ularning uch xil kontekstdagi tarjima variantlarini yozing.
2. Qisqa yozma izoh bering: “Kontekstni noto‘g‘ri anglash tarjimaga qanday xatolik kiritadi?” (150–200 so‘z).

Baholash mezonlari

- Faollik va muhokamada ishtirok: 20%
- Kontekst tahlili va asoslash aniqligi: 30%
- Uyga vazifa mazmuni va tahliliy yondashuv: 50%

7-MAVZU: Konnotativ ma'no va madaniy kontekst: konnotativ ma'noni tarjimada to'g'ri yetkazish bo'yicha amaliy tahlil

Ajratilgan vaqt: 4 soat

Mashg'ulotning maqsadi

1. Talabalarga **konnotativ ma'no** (so'zning emotsional va madaniy bo'yoqdorligi) mohiyatini tushuntirish.
2. Turli madaniyatlarda so'zning **ijobiy yoki salbiy assotsiatsiyalari** tarjimaga qanday ta'sir qilishini tahlil qilish.
3. Tarjimonning konnotativ ma'noni to'g'ri yetkazish, neytral so'zlarni tanlash va madaniy sezgirlikni saqlash ko'nikmalarini rivojlantirish.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: "Bir so'z – turli hissiyotlar"

- Dars boshida doskaga 5 ta so'z yoziladi: *fox, black, woman, home, revolution*.
- Guruhlardan so'raladi: "Bu so'z sizga qanday his-tuyg'u yoki assotsiatsiya uyg'otadi?"
- So'ng har bir so'zning ingliz va o'zbek madaniyatidagi konnotatsiyasi muhokama qilinadi:
 - *fox* → ingliz madaniyatida "ayyor", o'zbek madaniyatida "yovvoyi hayvon" (neytral)
 - *black* → G'arbda "motam, yovuzlik", Sharqda "baraka, kuch" kabi turlicha ma'nolar

Natija: talabalar so'zning ma'nosi madaniy jihatdan o'zgarishini his qiladilar.

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

Konnotativ ma'no tushunchasi

Tilshunoslikda **konnotatsiya** — soʻzning asosiy (denotativ) maʼnosidan tashqari, unga biriktirilgan **hissiy, uslubiy yoki madaniy qoʻshimcha maʼnoni** bildiradi.

Masalan:

- *Home* — “uy” degan denotativ maʼnoga ega, lekin ingliz madaniyatida “iliqlik, oilaviy tinchlik, xavfsizlik” kabi ijobiy konnotatsiyalarga ega.
- *Old man* — soʻzma-soʻz “keksaygan erkak”, lekin baʼzan “ota”, “er”, “boshliq” maʼnosida samimiy yoki hazil ohangida ishlatiladi.

Konnotativ maʼnolar **madaniy, emotsional, ijtimoiy** omillar bilan shakllanadi, shuning uchun tarjimada ularni toʻgʻri yetkazish juda muhim.

Konnotatsiya turlari

Konnotatsiya turi	Tavsif	Misol
Emotsional	Soʻzning hissiy boʻyoqdorligi	<i>Cheap</i> (salbiy) – “arzon, sifatsiz”; <i>inexpensive</i> (neytral) – “narxi past”
Ijtimoiy	Ijtimoiy maqom, roʻl bilan bogʻliq konnotatsiya	<i>Servant</i> – “xizmatkor” (past maqom) / <i>assistant</i> – “yordamchi” (neytral)
Madaniy	Milliy qadriyat, ramz, rang, hayvon, belgi bilan bogʻliq	<i>Pig</i> (Gʻarbda salbiy, Xitoyda boylik timsoli)
Uslubiy	Nutq uslubiga xos ohang, rasmiylik darajasi	<i>Child</i> (neytral) / <i>kid</i> (norasmiy) / <i>offspring</i> (rasmiy)

Tarjimon ushbu konnotativ farqlarni anglamasa, matnning ohangi va hissiy taʼsiri oʻzgarib ketadi.

Konnotativ ma'no va madaniyat o'zaro bog'liqligi

Har bir madaniyat so'zlarga o'z qadriyatlari orqali ma'no yuklaydi.

Masalan:

- Ranglar: *white* (oq) – G'arbda “poklik”, Osiyoda “motam”.
- Hayvonlar: *dog* – G'arbda “sodiqlik”, musulmon dunyosida “nopoklik” belgisi.
- Oziq-ovqat: *bread* – G'arbda “hayot manbai”, o'zbek tilida ham “non” muqaddas, lekin ifodaning ruhiy ohangi boshqacha.

Shuning uchun tarjimon nafaqat tilni, balki **madaniy kodni** ham bilishi zarur.

Tarjimada konnotatsiyani saqlash usullari

1. Ekvivalent konnotatsiya topish:

O'z madaniyatida o'xshash hissiy ma'noga ega so'zni tanlash.

- *He's a fox!* → “U juda ayyor!”

2. Madaniy moslashtirish (adaptatsiya):

Agar ma'no boshqa madaniyatda yot bo'lsa, unga mos obraz bilan almashtirish.

- *As busy as a bee* → “Ariqdek mehnatkash” yoki “Qovog'iday ishchi”.

3. Izohli tarjima (eksplikatsiya):

Agar konnotatsiyani to'g'ridan-to'g'ri berish qiyin bo'lsa, qisqa izoh bilan ifoda etish.

- *Red carpet treatment* → “O'ta hurmat bilan kutib olish marosimi.”

4. Emotsional rangni qayta yaratish:

Tarjimon so'z ohangini, grammatik shaklini yoki sinonimini tanlash orqali hissiy ta'sirni saqlaydi.

- *He's childish* → “U bolalarcha o'zini tutadi” (salbiy ma'no), lekin *He's childlike* → “U sodda, beg'ubor” (ijobiy).

Konnotativ xatolarga misollar

Asl matn	Noto‘g‘ri tarjima	To‘g‘ri konnotativ tarjima
“You are slim.”	“Siz ozg‘insiz.” (salbiy ohang)	“Siz juda nozik ko‘rinasiz.” (ijobiy)
“He’s ambitious.”	“U ochko‘z.”	“U maqsadga intiluvchan.”
“She’s simple.”	“U sodda.” (salbiy)	“U tabiiy va samimiy.”
“Old woman”	“Kampir.” (qo‘pol)	“Keksaygan ayol.”

Bu misollar konnotativ ma‘noni e‘tiborga olmaslik tarjimaning ijtimoiy-madaniy ta‘sirini o‘zgartirishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Post-activity (25 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Ijobiy yoki salbiy?”

- Har bir guruhga 8–10 ta so‘z beriladi: *cheap, confident, stubborn, curious, nosy, slim, lazy, brave, modest, simple*.
- Guruhlar so‘zlarning konnotatsiyasini aniqlaydi: ijobiymi, salbiymi yoki neytralmi?
- Keyin ularni o‘zbek tiliga tarjima qilib, ohangni moslashtiradi.
- O‘qituvchi bilan birgalikda natijalar taqqoslanadi.

Natija: talabalar tarjimada konnotativ farqlarni his etish va to‘g‘ri so‘z tanlash malakasini egallaydilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. Ingliz tilidan 5 ta konnotativ so‘z tanlang (*smart, cheap, stubborn, childish, sensitive*). Har birini uch xil kontekstdagi ma‘nosi bilan tarjima qiling.

2. “Konnotatsiyani noto‘g‘ri anglash tarjima madaniyatiga qanday zarar keltiradi?” mavzusida 150–200 so‘zli insho yozing.

Baholash mezonlari

- Guruhli muhokamada ishtirok: 20%
- Konnotatsiyani to‘g‘ri aniqlash va izohlash: 30%
- Uygah vazifa mazmuni va tahliliy yondashuv: 50%

8-MAVZU: Tarjimada milliy mentalitet va identifikatsiya

Ajratilgan vaqt: 2 soat

Mashg'ulotning maqsadi

1. Talabalarga **milliy mentalitet** va **madaniy identifikatsiya** tushunchalarining tarjima jarayonidagi ahamiyatini tushuntirish.
2. Turli xalqlarning madaniy qadriyatlari, urf-odatlari, ramzlari va dunyoqarashini tarjimada to'g'ri ifoda etish ko'nikmasini shakllantirish.
3. Talabalarda o'z milliy madaniyatini anglash va uni tarjima orqali to'g'ri yetkazish malakasini rivojlantirish.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: "Milliylikni tarjima qil!"

- Har bir guruhga o'zbek milliy iboralari yoki maqollari yozilgan kartochkalar beriladi:
1. "Non topgani chiqdi."
 2. "Yetti o'lchab, bir kes."
 3. "To'yga bormasa ham, to'rni so'ra."
 4. "Qovun tushdi."
- Guruhlar ularni ingliz tiliga tarjima qiladi.
 - So'ng muhokama qilinadi: "Qaysi iboralarni to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilish mumkin? Qaysilarida madaniy moslashtirish kerak?"

Natija: talabalar milliy madaniyatni tarjimada to'g'ri ifodalash zaruratini anglaydilar.

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

Milliy mentalitet — bu xalqning tarixiy tajribasi, urf-odatlari, qadriyatlari, e'tiqodi va dunyoqarashini ifodalovchi ruhiy-ma'naviy tizimdir.

Identifikatsiya esa tarjimada madaniy o‘zlikni, milliy obraz va ruhni saqlab qolish jarayonidir. Har bir xalq tilida o‘ziga xos **fikrlash usuli** yashiringan. Shu bois tarjimon so‘zning lingvistik emas, **madaniy ildizini** ham tushunishi kerak.

Masalan:

- O‘zbek madaniyatida “non”, “ona”, “mehmondo‘stlik” tushunchalari muqaddaslik, hurmat, bag‘rikenglikni ifodalaydi.
- Ingliz madaniyatida esa “privacy”, “individualism”, “time” kabi tushunchalar asosiy qadriyatlar sifatida qaraladi.

Tarjimon ushbu farqlarni bilmasa, matndagi milliy ruh yo‘qoladi yoki noto‘g‘ri talqin qilinadi.

Tarjimada milliy mentalitetni ifodalashning muhim jihatlari

1. Til va madaniyatning uzviy bog‘liqligi:

Har bir so‘z o‘z xalqining madaniy tajribasini o‘zida mujassamlashtiradi.

- *“Time is money”* → “Vaqt oltindan qimmat.” (madaniy jihatdan yaqin)
- *“Breadwinner”* → “Oilani boqadigan kishi” (lekin “non” — O‘zbek madaniyatida muqaddas ramz).

2. Madaniy moslashtirish zarurati:

Ba’zi tushunchalar tarjima qilinmaydi, balki **madaniyatga mos tushuntiriladi.**

- *“Tea ceremony”* → “Choy ichish marosimi (Yaponiyada marosimiy rasm-rusum).”
- *“Navruz”* → “Sharq xalqlari bahor bayrami — Navruz.”

3. Milliy identifikatsiyani saqlash:

Tarjimon o‘z madaniyatining ramzlari, qadriyatlari va obrazlarini yo‘qotmasligi kerak.

- Masalan, “Ona yurt” tushunchasini *“motherland”* deb tarjima qilish milliy ruhni saqlaydi.

- “El-yurtga sadoqat” → “Loyalty to the nation” (semantik yaqin, ammo emotsional rang jihatdan to‘liq emas).

Tarjimada milliy ruhni yetkazishning usullari

Usul	Tavsif	Misol
Adaptatsiya (madaniy moslashtirish)	O‘z madaniyatga moslashtirish orqali ma’no saqlanadi	“Ko‘rpa yoymoq” → “Lay the table”
Izohli tarjima (eksplikatsiya)	Milliy tushunchani qisqa izoh bilan berish	“Navruz” → “Spring festival celebrated in Central Asia”
Simvolik almashtirish	Milliy ramzni madaniyatga o‘xshash obraz bilan almashtirish	“Qovun tushdi” → “He made a big mistake”
So‘zma-so‘z + izoh	Asl so‘z shaklini saqlab, izoh bilan berish	“Do‘ppi” → “Doppi (Uzbek traditional skullcap)”

Tarjimon matnning **milliylik ruhini yo‘qotmasdan**, uni o‘quvchiga tushunarli shaklda yetkazishi kerak.

Real tarjima misollari

1. Badiiy matndan:

- O‘zbekcha: “Ona yurtning – oltin beshiging.”
- Inglizcha: “Your homeland is your golden cradle.”
(Denotativ ma’no saqlanadi, ammo konnotativ ruhni his qilish uchun “golden cradle” metaforasi muhim rol o‘ynaydi.)

2. **Kundalik nutqdan:**

- “Qo‘lini sovuq suvga urmagan” → “Has never lifted a finger.”
(Kontekstual ekvivalent, milliy ma‘noga mos.)

3. **Madaniy ramzlardan:**

- “Paxta dalasi” – O‘zbek xalqining mehnatsevarlik timsoli. Ingliz tilida “*cotton fields*” neytral ma‘no beradi, shuning uchun **izohli tarjima** zarur:
“Cotton fields – a symbol of hardworking Uzbek people.”

Post-activity (15 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Milliylikni tarjimada saqlang!”

- Guruhlarga 5 ta o‘zbekcha ibora beriladi:
 1. “El og‘zida yurmoq.”
 2. “Ko‘ngli keng odam.”
 3. “Qo‘shni haqqi – Tangri haqqi.”
 4. “Ona yurtning – oltin beshiging.”
 5. “Ko‘rpa yoyish.”
- Guruhlar ularni ingliz tiliga turli usullarda (adaptatsiya, izohli tarjima, ekvivalent) tarjima qiladi.
- So‘ng taqqoslanadi: “Qaysi variant milliylikni saqladi, qaysi biri yo‘qotdi?”

Natija: talabalar milliy qadriyatlarni tarjimada to‘g‘ri yetkazish va identifikatsiyani saqlash ko‘nikmasiga ega bo‘ladilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. “Tarjimada milliylik va globalizm o‘rtasidagi muvozanat” mavzusida 150–200 so‘zli insho yozish.
2. O‘zbek xalq maqollaridan 3 tasini tanlab, ingliz tiliga tarjima qiling. Har birida milliy ruh qanchalik saqlanganini tahlil qiling.

9-MAVZU: Milliy mentalitetni tarjimada aks ettirish bo'yicha amaliy mashg'ulot

Ajratilgan vaqt: 2 soat

Mashg'ulotning maqsadi

1. Talabalarda o'zbek milliy qadriyatlari, timsollar va madaniy obrazlarni ingliz tiliga to'g'ri tarjima qilish malakasini rivojlantirish.
2. Tarjima jarayonida **madaniy adaptatsiya** va **semantik muvofiqlikni** ta'minlash bo'yicha amaliy ko'nikma hosil qilish.
3. Milliy mentalitetni ifodalovchi badiiy, publitsistik va kundalik matnlarni tahlil qilib, ularning tarjima yechimlarini ishlab chiqish.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: "Tarjimada milliy rang"

- Har bir guruhga ikki xil ibora beriladi: biri o'zbek, biri ingliz madaniyatiga xos.
 1. "El bilan maslahat qilmagan, yo'ldan adashar."
 2. "Better safe than sorry."
- Guruhlar iboralarning ma'nosi, ohangi va madaniy zaminini solishtiradilar.
- Savol: "Bu iboralarda qanday qadriyatlar aks etgan? Ularni o'zaro tarjima qilish mumkinmi?"

Natija: talabalar madaniyat farqlari ibora ma'nosini va tarjima yechimini qanday o'zgartirishini tushunadilar.

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

Milliy mentalitet tarjimaning faqat til masalasi emas — bu **ruh, qadriyat va tafakkur** masalasidir. Har bir xalq o'ziga xos dunyoqarash va muloqot uslubiga ega. Tarjimonning vazifasi — shu ruhni yo'qotmasdan, boshqa madaniyat vakiliga tushunarli shaklda yetkazish.

Masalan:

- O‘zbek tilidagi “ko‘ngil” tushunchasi ingliz tilidagi “heart” so‘zi bilan qisman mos, ammo “ko‘ngil” kengroq – mehr, hissiyot, iymon, hurmat va ichki sezgi tushunchalarini qamrab oladi.

Shu sababli, “Ko‘nglini og‘ritma” iborasi to‘g‘ridan-to‘g‘ri “Don’t hurt his heart” emas, balki “**Don’t offend him**”, “**Be kind to him**” tarzida kontekstga mos tarjima qilinadi.

Tarjimon ikki madaniyat o‘rtasida **identifikatsion ko‘prik** vazifasini bajaradi. U nafaqat so‘z, balki xalqning tarixiy xotirasi va qadriyatlarini ifoda etadi.

Misol:

- “Qadimdan elda bir gap bor” → “As our people say” (milliy nutq odatining ifodasi).
- “Qo‘shni haqqi – Tangri haqqi” → “A neighbor’s right is sacred” (diniy va madaniy identifikatsiya saqlangan).

Bunday tarjimalar o‘zlikni yo‘qotmasdan, boshqa madaniyatga tushunarli bo‘lishini ta’minlaydi.

Milliy obrazlar va madaniy kodlarni tarjima qilish usullari

Usul	Tavsif	Misol
Adaptatsiya	Milliy so‘z yoki iborani kontekstga mos obraz bilan almashtirish	“Choy ustida suhbatlashdik” → “We had a chat over tea.”
Madaniy o‘xshashlik	Qabul qiluvchi madaniyatda o‘xshash obraz topish	“Yetti o‘lchab, bir kes.” → “Look before you leap.”

Usul	Tavsif	Misol
Izohli tarjima	Milliy ramzni tushuntirish orqali ifoda	“Do‘ppi” → “Doppi (Uzbek traditional skullcap)”
Simvolik tarjima	Milliy obrazni hissiy-ramziy ma’noda berish	“Ona yurt” → “Motherland,” “Native soil”

Tarjimon matn janriga qarab (badiiy, rasmiy, publitsistik) mos usulni tanlashi kerak.

Real amaliy tahlil: milliylikning tarjimada aks etishi

1-misol (badiiy matn):

O‘zbekcha: “Yurt boshiga ish tushsa, el yelkama-yelka turadi.”

Inglizcha: “*When trouble comes to the homeland, people stand shoulder to shoulder.*”

➔ Ruhiy birlik, jamoaviylik — mentalitetning asosi.

2-misol (kundalik nutq):

“To‘yga bormasa ham, to‘rni so‘ra.”

“*He always wants to be in the spotlight.*”

➔ Bevosita tarjima emas, ammo ijtimoiy xulq timsoli saqlanadi.

3-misol (maqol):

“Mehmon otangdan ulug‘.”

“*A guest is a gift from God.*”

➔ Diniy va madaniy asosni ingliz tili muhitida to‘g‘ri ifodalovchi ekvivalent.

Post-activity (15 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Milliy iborani tarjima qil va izohla”

- Guruhlarga 5 ta ibora beriladi:
 1. “Ona yurt”
 2. “Ko‘ngli keng odam”
 3. “Elga borganda, el odatini qil”
 4. “Yurt tinchi – el tinchi”
 5. “Qo‘shni haqqi – Tangri haqqi”
- Guruhlar har bir iborani ingliz tiliga tarjima qiladi va qisqa yozma izoh beradi:
 - Qaysi usul qo‘llandi? (Adaptatsiya, ekvivalent, izohli tarjima)
 - Milliy ma’no saqlandimi?
 - Qabul qiluvchi auditoriya uchun tushunarli bo‘ldimi?

Natija: talabalar milliylikni tarjimada saqlash va madaniy tahlilni asoslash ko‘nikmasiga ega bo‘ladilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. “Milliylikni saqlagan 3 ta tarjima namunasi” mavzusida 150–200 so‘zli yozma tahlil tayyorlash.
2. O‘zbek xalq maqollaridan 2 tasini ingliz tiliga tarjima qilib, milliy ruh qanday ifodalanganini tahlil qilish.

Baholash mezonlari

- Guruhli faol ishtirok: 20%
- Tarjima usullarini to‘g‘ri tanlash va izohlash: 30%
- Uyga vazifa mazmuni va milliylikni tahlil qilish darajasi: 50%

10-MAVZU: Diniy va mafkuraviy matnlarni tarjima qilishda asosiy yondashuvlar: diniy va mafkuraviy matnlarni tarjima qilishda neytrallikni saqlash amaliyoti

Ajratilgan vaqt: 4 soat

Mashg‘ulotning maqsadi

1. Talabalarda **diniy va mafkuraviy matnlarning tarjimasi** bilan bog‘liq nazariy va axloqiy yondashuvlar haqida bilim hosil qilish.
2. Tarjima jarayonida **neytrallik, xolislik, va madaniy sezgirlik** tamoyillarini amaliy tahlil orqali o‘zlashtirish.
3. Diniy, mafkuraviy yoki siyosiy mazmundagi so‘z va iboralarni **mohiyatini buzmasdan**, betaraf tarzda ifodalash ko‘nikmasini rivojlantirish.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Tarjimonning pozitsiyasi qayerda?”

- Guruhga ikki xil matn beriladi:
 1. Qur’on oyatining tarjimasi (masalan: “Indeed, Allah is with those who are patient.”)
 2. Siyosiy shior yoki mafkuraviy jumla (“Democracy is the power of people.”)
- Talabalardan so‘raladi: “Tarjimon bu matnlarda qanday pozitsiyada bo‘lishi kerak? Shaxsiy fikr bildirish kerakmi?”
- Guruhlar o‘z qarashlarini qisqacha ifoda etadi.

Natija: talabalar diniy va mafkuraviy matnlarda tarjimonning shaxsiy munosabatini aralashtirmasligi zarurligini tushunadilar.

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

1. Diniy va mafkuraviy matnlarning o‘ziga xosligi

Bunday matnlar **axloqiy, e'tiqodiy va siyosiy qadriyatlar**ni ifodalaydi. Shuning uchun tarjimada **mazmuni neytral tarzda yetkazish**, lekin **asl ruhni saqlab qolish** juda muhim.

Diniy matnlar odatda:

- **Muqaddas manbalar** (Qur'on, Injil, Tavrot, Veda va b.)
- **Diniy risolalar, va'zlar, duolar**
- **Ilmiy-diniy tahliliy matnlarni** o'z ichiga oladi.

Mafkuraviy matnlar esa:

- **Siyosiy manifestlar,**
- **Davlat nutqlari,**
- **Ijtimoiy kampaniyalar shiorlari,**
- **Targ'ibot materiallari** shaklida bo'ladi.

Bu matnlarning tarjimasi **lingvistikdan ko'ra ko'proq ma'naviy va ijtimoiy mas'uliyat** talab qiladi.

2. Neytrallik tamoyili

Tarjimon bunday matnlar bilan ishlaganda **shaxsiy e'tiqodini yoki siyosiy qarashini aralashtirmasligi** kerak.

Neytrallikning 3 darajasi:

1. **Leksik neytrallik** — hissiy yoki og'ir so'zlardan qochish.
 - “Unbeliever” → “Non-believer” (so'z yumshatilgan shaklda).
2. **Uslubiy neytrallik** — emotsional ohangni kamaytirish.
 - “The holy war” → “Religious struggle” yoki “spiritual effort.”
3. **Mazmuniy neytrallik** — tarjimon hech bir mafkurani ustun qo'ymasligi.
 - “Capitalism is freedom.” → “Kapitalizm – erkinlik tushunchasiga asoslangan iqtisodiy tizim.”

3. Tarjimonning axloqiy mas'uliyati

Tarjimon bu jarayonda:

- **Hurmat** (diniy qadriyat va shaxsga nisbatan),
- **Aniqlik** (matn ma'nosini buzmaslik),
- **Xolislik** (har ikki tomon manfaatini teng ko'rish),
- **Madaniy sezgirlik** (so'zning diniy yoki mafkuraviy og'irligini hisobga olish) tamoyillariga amal qilishi kerak.

Misollar:

- “*Allah knows best.*” → “Alloh barchasini eng yaxshi bilguvchidir.”
(To'g'ri, neytral va hurmatli tarjima).
- “*Infidel*” → “Boshqa e'tiqoddagi inson” yoki “mo'min bo'lmagan shaxs.”
(Qo'pol yoki haqoratli so'zdan qochish).

Mafkuraviy matnlarda neytral tarjima yondashuvlari

Yondashuv	Tavsif	Misol
Rekontekstualizatsiya	Siyosiy iborani mazmunan tushunarli shaklga keltirish	“Social justice” → “Ijtimoiy adolat tamoyili”
Ekvivalentlikni muvozanatlash	Har ikki madaniyatga mos tushuncha topish	“Freedom fighter” → “Ozodlik uchun kurashchi” (na “terrorchi”, na “qahramon”)
Madaniy yumshatish (neutralization)	Qattiq ideologik so'zlarni yumshatish	“Enemy of the state” → “Davlat siyosatiga qarshi shaxs”

Yondashuv	Tavsif	Misol
Izohli tarjima	Tarjima davomida tushuntirish kiritish	“Haram” → “Islom dinida taqiqlangan narsa”

Bu yondashuvlar matnni siyosiy yoki diniy manipulyatsiyadan xoli qiladi.

Real tarjima misollari

1. Diniy matn:

“Verily, with hardship comes ease.” (Qur’on, 94:6)

Tarjima: “Darhaqiqat, har bir qiyinchilik bilan birga yengillik ham keladi.”

➔ Mazmun saqlanib, betaraf, tushunarli tarzda ifodalangan.

2. Mafkuraviy matn:

“Workers of the world, unite!” (Karl Marks)

Tarjima: “Dunyo ishchilari, birlashingiz!”

➔ Tarjima to‘g‘ri, lekin kontekstda ideologik mazmuni tushuntirish zarur.

3. Siyosiy bayonot:

“Democracy protects human dignity.”

Tarjima: “Demokratiya inson qadr-qimmatini himoya qiladi.”

➔ Neytral, ijobiy konnotatsiyaga ega; har qanday mafkuraviy og‘ishdan xoli.

Post-activity (25 daqiqa)

Faoliyat nomi: “So‘zning og‘irligi”

• Guruhlarga 5 ta ibora beriladi:

1. “Infidel”
2. “Martyr”

3. “Jihad”

4. “Revolution”

5. “Holy war”

- Har bir guruh iborani neytral shaklda tarjima qiladi va o‘z qarorini asoslaydi.
- Muhokama: “Qaysi iborani yumshatish kerak edi? Qaysi so‘z konnotativ og‘irlikka ega?”

Natija: talabalar diniy va mafkuraviy iboralarda neytrallikni amalda qo‘llashni o‘rganadilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. “Diniy va mafkuraviy matnlarni tarjima qilishda xolislikning o‘rni” mavzusida 200 so‘zli insho yozish.
2. O‘z tanlagan bir diniy yoki siyosiy matndan 3 jumlaning tarjima qilib, har birida qanday neytrallik usuli qo‘llanganini tahlil qilish.

Baholash mezonlari

- Guruhli tahlil va muhokamada ishtirok: 20%
- Tarjimalarda neytrallikni ta’minlash darajasi: 30%
- Uyga vazifa mazmuni va axloqiy tahlil sifati: 50%

11-MAVZU: Badiiy tarjimada madaniy kodlar va milliy koloritni saqlash muammolari

Ajratilgan vaqt: 2 soat

Mashg'ulotning maqsadi

1. Talabalarga badiiy matn tarjimasida **madaniy kodlar, milliy kolorit, va estetik ruh** tushunchalarini chuqur tushuntirish.
2. Tarjimonning badiiy matnning **madaniy xususiyatlarini asrab qolishdagi rolini** anglatish.
3. Madaniy jihatdan sezgir, emotsional rang-barang, obrazli ifodalarni to'g'ri tarjima qilish malakasini shakllantirish.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: "Rang va ruh"

- Guruhlarga quyidagi iboralar beriladi:
 1. "Ko'hna Samarqand",
 2. "Oq yo'l tilayman",
 3. "Qora kunlar ortda qoldi",
 4. "Oltin yurakli inson".
- Guruhlar ularni ingliz tiliga tarjima qiladi va savolga javob beradi:
 - "Tarjimada milliylik saqlanadimi?"
 - "Qaysi so'zlar madaniy rangni beradi?"

Natija: talabalar badiiy matnda madaniy koloritni anglash zarurligini sezadilar.

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

1. Madaniy kod tushunchasi

Madaniy kod — bu **xalqning dunyoqarashi, qadriyatlari, an’analari, diniy va tarixiy xotirasini** o‘zida mujassam etuvchi semantik tizimdir. Badiiy asarlarda madaniy kodlar **so‘z, obraz, ramz, rang, yoki harakat** shaklida yashiringan bo‘ladi.

Masalan:

- “Ko‘hna Samarqand” → tarix, g‘urur, madaniyat kodini ifodalaydi.
- “Do‘ppi kiygan bola” → milliy o‘zlik va an’anani bildiradi.
- “Non va tuz” → mehmondo‘stlik, samimiyat belgisi.

Tarjimon bu kodlarni shunchaki tarjima qilmaydi, balki **kontekstda jonlantiradi**.

2. Milliy koloritni saqlashning muhimligi

Milliy kolorit – bu xalqning **emotsional ovozi, ifoda uslubi va madaniy ohangi**.

Tarjima jarayonida milliy kolorit yo‘qolsa, matn o‘z ruhini yo‘qotadi.

Masalan:

- O‘zbek tilidagi “Qovun tushdi” iborasini “*He made a blunder*” deb tarjima qilish mumkin, lekin unda xalqona hazil ruhi yo‘qoladi.
- “Oq yo‘l!” → “*Good luck!*” yaqin, lekin **milliy duochilik** ohangi yetishmaydi.

Shuning uchun tarjimon **til orqasidagi madaniyatni his qilishni** o‘rganishi zarur.

Madaniy kodlarning turlari

Turi	Tavsif	Misol
Til kodi	So‘z, ibora yoki maqollar orqali madaniyatni aks ettiradi	“Yetti o‘lchab, bir kes.”

Turi	Tavsif	Misol
Ramz kodi	Rang, buyum yoki harakat ramzli ma'no beradi	“Oq rang” – poklik, “Qora” – musibat
Afsonaviy kod	Xalq og‘zaki ijodidan olingan motivlar	“Alpomish”, “Go‘ro‘g‘li”
Emotsional kod	Milliy his-tuyg‘u, ifoda ohangi	“Ko‘ngli keng inson”
Estetik kod	Milliy badiiy uslub, metafora, ohang	“Oltin yurak”, “Bahor nafasi”

Tarjimon ushbu kodlarni so‘zdan ortiq ma’no sifatida his qilishi kerak.

4. Madaniy kodlarni tarjima qilishning asosiy usullari

1. **Madaniy ekvivalent** — boshqa tilda o‘xshash ma’no topish.
 - “Yetti o‘lchab, bir kes” → “Look before you leap.”
2. **Izohli tarjima (eksplikatsiya)** — tushuntirish orqali ma’no berish.
 - “Navro‘z” → “The traditional spring festival celebrated in Central Asia.”
3. **Adaptatsiya** — kontekstga mos madaniy shaklga o‘zgartirish.
 - “Do‘ppi” → “Uzbek skullcap.”
4. **Transliteratsiya** — asl shaklni saqlab, izoh bilan berish.
 - “Sumalak” → “Sumalak – a sweet dish cooked for Navruz.”

5. Real tarjima tahlili

1. Asl matn (Abdulla Qodiriy, “O‘tkan kunlar”):

“Ona yurtning – oltin beshiging.”

Tarjima: “*Your homeland is your golden cradle.*”

➔ Ma'no saqlangan, lekin **koloritni** to'liq berish uchun metaforaning hissiy kuchi zarur.

2. Cho'lpon:

“Bu yurakni o'rtaga solgan g'urbat.”

Tarjima: “*Exile has torn this heart apart.*”

➔ Emotsional kod saqlangan, lekin “g'urbat” so'zining **madaniy og'irligi** qisman yo'qolgan.

3. Hamid Olimjon:

“Ko'hna Samarqand – yuragimning nuri.”

Tarjima: “*Ancient Samarkand is the light of my heart.*”

➔ Tarjima to'g'ri, madaniy kod (tarixiy faxr) saqlangan.

6. Badiiy tarjimada madaniy yo'qotish sabablari

1. Tarjimonning **madaniyatlararo bilim yetishmasligi**.
2. Asliyatlardagi **metafora va ramzlarni** yuzaki tushunish.
3. Til imkoniyatlarining cheklanganligi.
4. Muharrirlik jarayonida **madaniy filtr** ishlatilishi (xorij o'quvchi uchun soddalashtirish).

Post-activity (15 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Madaniy ruhni toping”

- Guruhlarga 3 ta parcha beriladi (badiiy asarlardan):
 1. O'zbek xalq maqolasi.
 2. Cho'lpon she'ridan parcha.
 3. Zamonaviy o'zbek nasridan jumla.
- Har biri tarjima qilinadi, keyin tahlil qilinadi:

- Qaysi madaniy kod ishlatilgan?
- Milliy kolorit saqlanganmi?
- Qaysi usul eng samarali bo'ldi?

Natija: talabalar madaniy tahlil asosida badiiy tarjima yechimlarini mustaqil ishlab chiqadilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. “O‘zbek badiiy asarlarida madaniy kodlar” mavzusida 150–200 so‘zli tahliliy yozma ish tayyorlash.
2. Tanlangan bir asardan (O‘tkan kunlar, Kecha va kunduz, Ulug‘bek xazinasi va h.k.) 3 ta madaniy elementni topib, ularning tarjima variantlarini tahlil qilish.

Baholash mezonlari

- Guruhli tahlil va ishtirok: 20%
- Madaniy kodlarni aniqlash va tahlil qilish aniqligi: 30%
- Uyga vazifadagi tarjima tahlil sifati va asoslash: 50%

12-MAVZU: Tarjimada lingvokulturologik yondashuv: til orqali madaniyatni ifodalash

Ajratilgan vaqt: 2 soat

Mashg‘ulotning maqsadi

1. Talabalarga **lingvokulturologik yondashuv**ning nazariy asoslari va tarjima jarayonidagi ahamiyatini tushuntirish.
2. **Til birliklari orqali madaniyatni ifodalash** tamoyillarini amaliy misollar asosida tahlil qilish.
3. Tarjimonning madaniyatlararo tafakkurini, kontekstni his qilish va moslashtirish ko‘nikmasini rivojlantirish.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Til ortidagi madaniyat”

- Guruhga quyidagi iboralar beriladi:
 1. “It’s raining cats and dogs.”
 2. “Bread and salt.”
 3. “Ko‘ngli tog‘dek keng.”
 4. “Break the ice.”
- Guruhlar har bir iboraning so‘zma-so‘z tarjimasini va madaniy ma’nosini solishtiradilar.
- Savol: “Qaysi ibora faqat til orqali emas, balki madaniyat orqali tushuniladi?”

Natija: talabalar til birliklarining madaniy konnotatsiyasini anglay boshlaydilar.

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

1. Lingvokulturologiya – til va madaniyat kesishmasi

Lingvokulturologiya — til birliklarining madaniyatda tutgan o‘rni, xalq tafakkuri, qadriyatlari va dunyoqarashi bilan bog‘liq ilmiy yo‘nalishdir.

Bu yondashuvga ko‘ra, har bir til **xalq ruhining oynasi** hisoblanadi.

Tarjimada lingvokulturologik yondashuv **til orqasidagi madaniyatni tushunishni**, uni to‘g‘ri interpretatsiya qilishni talab qiladi.

Masalan:

- Inglizcha: “Tea time” — bu nafaqat choy ichish, balki **dam olish va suhbatlashish madaniyatini** ifodalaydi.
- O‘zbekcha: “Choy ustida gaplashdik” — bu **yaqinlik, samimiyat va mehmondo‘stlik** timsoli.

Bu holatda tarjimon so‘zning orqasidagi **kulturologik ma’noni** ham tarjima qiladi.

2. Tarjimada lingvokulturologik yondashuvning vazifalari

1. **Madaniyatni to‘g‘ri identifikatsiya qilish** — so‘z yoki iboraning milliy, diniy, ijtimoiy konnotatsiyasini aniqlash.
2. **Til birliklarini madaniyatga mos tarzda ifodalash** — bevosita ekvivalent topilmaganda, **kontekstual moslashtirish** orqali ma’no berish.
3. **Madaniyatlararo muvofiqlikni saqlash** — manba va nishon til madaniyatlarini uyg‘unlashtirish.

Misol:

O‘zbekcha: “Ko‘ngli oq inson.”

Inglizcha tarjima: “*A pure-hearted person.*”

➔ Lingvokulturologik yondashuv natijasida ma’naviy va madaniy ohang saqlanadi.

Til orqali madaniyatni ifodalash shakllari

Shakl	Tavsif	Misol
Frazeologizmlar	Milliy madaniyatni aks ettiruvchi iboralar	“Ko‘ngli tog‘dek keng” → “He has a heart of gold.”
Metaforalar	Ramziy ma‘noli obrazlar	“Bahor – umid fasli.” → “Spring is the season of hope.”
Maqollar va hikmatlar	Madaniy tajriba va axloqiy qadriyat ifodasi	“Elga borsang, el odatini qil.” → “When in Rome, do as the Romans do.”
Realiyalar	Milliy predmet, joy, an‘ana nomlari	“Do‘ppi”, “Sumalak”, “Navro‘z”
So‘z ohangi va emotsiya	Madaniyatga xos ifoda uslubi	“Ona yurtim!” → “My dear homeland!”

Tarjimon ushbu birliklarni **semantik**, **madaniy**, va **estetik** jihatdan muvozanatlab, aslyatdagi hissiy rangni saqlashi zarur.

4. Amaliy tahlil: Lingvokulturologik tafakkur namunasi

1. Ingliz tili:

“Time is money.”

➔ G‘arb madaniyatida vaqt iqtisodiy qadriyat sifatida ko‘riladi.

2. O‘zbek tili:

“Sabrning tagi – oltin.”

➔ Sharq madaniyatida vaqt sabr va iymon bilan bog‘lanadi.

Tahlil:

Ikkala ifoda vaqtni qadrlashni bildiradi, ammo madaniy asos farqli. Tarjimon bu tafovutni tushunib, **madaniyatga mos kontekstual yechim** topishi kerak.

Post-activity (15 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Til ortidagi hikmat”

- Guruhlarga quyidagi juft iboralar beriladi:
 1. “Out of sight, out of mind.” / “Ko‘zdan yiroq bo‘lsa, ko‘ngildan ham yiroq.”
 2. “The apple of my eye.” / “Ko‘z qorachig‘iday asramoq.”
 3. “Actions speak louder than words.” / “Ish – so‘zdan baland.”
- Har bir guruh tahlil qiladi:
 - Qaysi madaniy qadriyatlar aks etgan?
 - Qaysi ifoda usuli (metafora, maqol, ramz) ishlatilgan?
 - Tarjima qanday madaniy yechim bilan amalga oshirilgan?

Natija: talabalar til va madaniyatning o‘zaro uyg‘unligini tarjima jarayonida aniqlashni o‘rganadilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. “Lingvokulturologik jihatdan eng qiyin tarjima qilinadigan iboralar” mavzusida 150–200 so‘zli yozma tahlil yozish.
2. O‘zbek va ingliz tillarida 5 ta madaniy iborani tanlab, ularning lingvokulturologik tahlilini yozish (qadriyat, madaniyat, semantika asosida).

Baholash mezonlari

- Guruhli muhokamada faollik – 20%
- Lingvokulturologik tahlilning to‘g‘riligi – 30%
- Uyga vazifadagi tahlil chuqurligi va misol keltirish darajasi – 50%

13-MAVZU: Hazil, kinoya va ironiyaning tarjima-dagi o‘rni: nazariy asoslar

Ajratilgan vaqt: 2 soat

Mashg‘ulotning maqsadi

1. Talabalarga **hazil, kinoya va ironiyaning** lingvistik va madaniy tabiati haqida nazariy tushuncha berish.
2. Tarjimonning bu turdagi **ifodalarni madaniy kontekstda talqin qilish va qayta yaratish** malakasini shakllantirish.
3. Talabalarda **madaniy sezgirlik, til ohangi va konnotatsiyani** to‘g‘ri tushunish qobiliyatini rivojlantirish.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Hazilni tushundingizmi?”

- Talabalarga 3 ta qisqa inglizcha hazil beriladi, masalan:
1. *“I told my wife she was drawing her eyebrows too high. She looked surprised.”*
 2. *“Parallel lines have so much in common. It’s a shame they’ll never meet.”*
 3. *“I used to play piano by ear, but now I use my hands.”*
- Guruhlar hazilning ma’nosini izohlaydilar va uni o‘zbek tiliga tarjima qilishga harakat qiladilar.
 - So‘raladi: “Tarjimada hazilning kulgililik darajasi saqlanadimi?”

Natija: talabalar hazilning faqat so‘z emas, balki **madaniy va semantik o‘yinga** asoslanishini tushunadilar.

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

1. Hazil, kinoya va ironiyaning tarjimada o‘rni

Hazil (humour), kinoya (sarcasm) va ironiya (irony) — bu **emotsional, ijtimoiy va madaniy konnotatsiyaga ega** bo‘lgan nutq hodisalaridir. Ularning tarjimasi

lingvistik bilimdan tashqari **madaniyatni, mentalitetni va kontekstni chuqur tushunishni** talab qiladi.

Farqlar:

Turi	Tavsif	Misol
Hazil (humour)	Kulgili yoki yumshoq mazmunli ifoda	<i>“He’s as sharp as a marble.”</i> (yumshoq istehzo)
Kinoya (sarcasm)	Qasddan teskari ma’no beruvchi tanqid	<i>“Oh great, another rainy day!”</i> (aslida yomonlikni bildiradi)
Ironiya (irony)	So‘z bilan reallik orasidagi qarama-qarshilik	<i>“What a pleasant surprise!”</i> (aslida yoqimsiz holat)

2. Tarjimada hazil va ironiyani ifodalashdagi asosiy muammolar

1. **Madaniy tafovut** — kulgi manbasi har bir madaniyatda farqli.
 - Inglizlarda “self-deprecating humour” (o‘zini kulgiga olish) ijobiy qabul qilinadi, ammo Sharqda bu tushunarsiz bo‘lishi mumkin.
 2. **So‘z o‘yini (pun)** — ko‘p ma’nolilikka asoslangan hazillar tarjimada yo‘qolishi mumkin.
 - *“Time flies like an arrow. Fruit flies like a banana.”*
 3. **Konnotativ farqlar** — kinoya va istehzo ba’zi madaniyatlarda nojoiz yoki tajovuzkor eshitiladi.
 4. **Intonatsiya va ohang** — yozma tarjimada bu elementlar so‘zlar orqali ifodalanishi kerak.
-

3. Tarjimada hazil va ironiyani ifodalash usullari

Usul	Tavsif	Misol
Adaptatsiya	Madaniy mos hazil bilan almashtirish	<i>“Don’t cry over spilt milk.” → “Bo‘lgan ishga bolta urilmaydi.”</i>
Ekspressiv qayta yaratish	Asl hissiy ohangni yangi shaklda berish	<i>“I’m on a seafood diet. I see food and I eat it.” → “Dieta? Ovqatni ko‘rsam, darrov tatib ko‘raman.”</i>
Izohli tarjima	Hazilni tushuntirish orqali yetkazish	<i>“Dry humour” → “Sokin, beohang, ammo kulgili hazil turi.”</i>
Ekvivalent topish	Iborani ma’nodosh xalqona ifoda bilan almashtirish	<i>“He bit the dust.” → “U yiqildi / halok bo‘ldi.”</i>

4. Madaniy kontekstda kinoya va ironiyani tushunish

Kinoya va ironiya tarjimasida **muallifning niyatini** aniqlash muhim. Tarjimon so‘zning zohiriy ma’nosiga emas, **mazmun va kayfiyatga** e’tibor qaratadi.

Misollar:

1. *“Thank you for your help,”* — kinoyali ohangda aytilsa, aslida *“Siz yordam bermadingiz”* degan ma’no bo‘ladi.
2. *“Nice work!”* — haqiqiy ma’noda *“Yaxshi ish!”*, ammo kinoyali ohangda *“Hech narsa chiqmagan!”* degan mazmunni bildiradi.

Tarjimon bu ohangni **intonatsiya, kontekst va so‘z tanlovi** orqali qayta yaratadi.

5. Real tarjima misollari

1. Badiiy asardan (J. Austen):

“It is a truth universally acknowledged, that a single man in possession of a good fortune, must be in want of a wife.”

➔ Tarjima: “Hamma biladiki, boy yigitga faqat turmush o‘rtoq kerak.”

□ Ironiya: jamiyatning moddiy manfaatga asoslangan nikoh tushunchasi ustidan kinoya.

2. Film ssenariysidan:

“I’m not arguing, I’m just explaining why I’m right.”

➔ “Men bahslashmayapman, shunchaki nima uchun haq ekanligimni tushuntirayapman.”

□ Hazil va kinoya birlashtirilgan – egoistik ohangni kulgili shaklda berilgan.

3. Reklamadan:

“We repair what your husband fixed.”

➔ “Eringiz tuzatgan joyni biz to‘g‘rilaymiz.”

□ Gender stereotipiga asoslangan yumshoq hazil, lekin tarjimada madaniy ehtiyotkorlik zarur.

Post-activity (15 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Hazilni qayta yarating”

- Guruhlarga 4 ta inglizcha hazil va kinoyali ibora beriladi.
- Ular quyidagi bosqichlarda ishlaydi:
 1. Ma’nosini tushuntirish.
 2. O‘zbek tiliga madaniy mos variantda tarjima qilish.
 3. Qaysi usul (adaptatsiya, izohli, ekvivalent) qo‘llanganini aytish.

Namuna:

“You can't have your cake and eat it too.”

➔ “Ikki qo‘zi bir cho‘pda emas.” (adaptatsiya orqali)

Natija: talabalar hazil va kinoyaning tarjimada madaniy moslashtirilishini amaliy o‘rganadilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. “Hazil va ironiyaning madaniy o‘ziga xosligi” mavzusida 200 so‘zli tahliliy insho yozish.
2. 3 ta inglizcha hazil yoki kinoyali iborani tanlab, ularning o‘zbek tiliga tarjima variantlarini tahlil qilish.

Baholash mezonlari

- Guruhli tahlil va faol ishtirok – 20%
- Tarjimalarda hazil va ironiyani to‘g‘ri aniqlash – 30%
- Uyga vazifadagi tahlil chuqurligi – 50%

14-MAVZU: Turli madaniyatlarda hazil va kinoyani tarjima qilish bo'yicha amaliy mashqlar

Ajratilgan vaqt: 2 soat

Mashg'ulotning maqsadi

1. Talabalarda turli madaniyatlarda hazil va kinoyaning **semantik hamda pragmatik xususiyatlarini** amaliy jihatdan tahlil qilish ko'nikmasini rivojlantirish.
2. Ingliz, o'zbek va boshqa madaniyatlarda hazilning **madaniy chegaralari, ijtimoiy konteksti va tarjima strategiyalarini** aniqlash.
3. Real matnlar asosida **madaniy sezgir tarjima** ko'nikmasini shakllantirish.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: "Kulgi chegaralari"

- Guruhlar 3 xil hazil matnini o'qiydi:
 1. Inglizcha "wordplay joke" (so'z o'yini asosida)
 2. O'zbekcha xalqona hazil (masalan: "Odam eshakka minib ketayotganmish, orqasidan: 'Eshakning kimligini bilmayman, lekin haydovchisini taniyman'")
 3. Yapon yoki fransuz madaniyatidan hazil (oddiy misol)
- Har guruhdan so'raladi:

"Qaysi hazil hammaga kulgili bo'ldi? Qaysinisi madaniy sabab bilan tushunarsiz?"

Natija: talabalar kulgining madaniyat bilan chambarchas bog'liqligini anglaydilar.

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

1. Hazilning madaniy konteksti

Hazil – bu **madaniyatning oynasi**. Har bir xalq kulgini turlicha idrok qiladi:

- **G‘arb madaniyatida** hazil ko‘pincha **sarkazm** yoki **parodiya** shaklida bo‘ladi.
- **Sharq madaniyatida** esa hazil **yumor, kinoya va donishmandlik** aralash shaklda ifodalanadi.
- **Yapon va Koreya madaniyatida** “kulgili vaziyat” (situation comedy) so‘z o‘yinidan ustun turadi.

Tarjimon hazilni tarjima qilayotganda **nafaqat ma’noni**, balki **kulgi manbasini** (so‘z, kontekst, madaniyat) aniqlashi kerak.

2. Tarjimada madaniy moslikni saqlash

Hazil yoki kinoya tarjimasida **madaniy adaptatsiya** zarur. Tarjimon quyidagi savollarga javob topishi kerak:

- Bu hazil **kim uchun kulgili?** (auditoriya tahlili)
- Kulgining **asosiy elementi** nima? (so‘z, ohang, vaziyat, stereotip)
- Madaniy jihatdan **bu hazil mos keladimi yoki nojoiz** emasmi?

Misollar:

Asl matn	Noto‘g‘ri tarjima	To‘g‘ri madaniy moslashtirish
<i>“Why did the chicken cross the road?”</i>	“Tovuq nima uchun yo‘ldan o‘tdi?” (kulgi yo‘q)	“Nega tovuq ko‘chadan o‘tdi? Chunki u narigi tomondan chiqmoqchi edi.” (madaniy kontekstda umumiy hazil sifatida qabul qilinadi)
<i>“I’m on a seafood diet. I see food and I eat it.”</i>	“Men dengiz mahsulotlari dietasidaman.”	“Men ‘ko‘rsam yeyman’ dietasidaman.” (so‘z o‘yini saqlanadi)
<i>“Marriage is like</i>	<i>“Nikoh kartalar o‘yini</i>	<i>“Nikoh — qo‘lingda to‘rt esa bo‘lsa,</i>

Asl matn	Noto‘g‘ri tarjima	To‘g‘ri madaniy moslashtirish
<i>a deck of cards... ” kabidir...”</i>		o‘zingni baxtli his qilasan.” (hazilni o‘zbekcha tilda jonlantirish)

3. Kinoya va sarkazm tarjimasidagi amaliy yondashuv

Kinoya har doim **teskari ma’no** beradi.

Tarjimon uni aniqlash uchun:

- ohangni,
- kontekstni,
- va personajning niyatini tahlil qilishi kerak.

Misollar:

- “*What a genius!*” → “Voy, aqlingizdan zo‘ri yo‘q-da!” (kinoyali ohang bilan)
- “*Great job breaking the computer!*” → “Zo‘r ish qildingiz, kompyuterni butunlay ishdan chiqardingiz.”

Izoh: bu yerda so‘zma-so‘z tarjima emas, **kinoyaning teskari mazmunini** yetkazish muhim.

4. Amaliy mashqlar tahlili

Talabalarga real tarjima namunalaridan parchalar beriladi (film, serial, reklama yoki adabiyotdan):

1. *Friends* serialidan:

- “Could I BE wearing any more clothes?” (Chandler)
- Tarjima: “Hali ustimga bir-ikki kiyimcha qo‘shmay qo‘yaymi?”
- Tahlil: so‘z ohangi orqali kinoya saqlanadi.

2. Britaniya filmidan:

- “Oh, brilliant idea!” (aslida yomon fikrga nisbatan)
- Tarjima: “Zo‘r fikr, ha!” (teskari mazmunda)

3. O‘zbek xalq og‘zaki nutqidan:

- “Ha, qoyil, kechikib keldingiz-da, vaqtni zo‘r tutibsiz!”
- Inglizcha: “Wow, perfect timing! You’re only an hour late.”

➔ Har uch holatda **ironiya ohangi** saqlanishi uchun **intonatsion va kontekstual moslik** zarur.

Post-activity (15 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Kulgini tarjima qil”

- Guruhlar quyidagi 3 bosqichda ishlaydi:

1. Har biri ingliz, rus yoki o‘zbek tilidagi 1 hazil yoki kinoyani tanlaydi.

2. Uni boshqa tilda 2 xil variantda tarjima qiladi:

- so‘zma-so‘z;
- madaniy adaptatsiya bilan.

3. Guruhlar taqqoslaydi:

- Qaysi biri tabiiyroq?
- Qaysi tarjima kulgililikni saqladi?
- Qaysi usul samara berdi (adaptatsiya, ekvivalent, izohli)?

Natija: talabalar real amaliy holatda madaniyatlararo kulgining o‘zgarishini his etadilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. “Turli madaniyatlarda kulgi va kinoyaning tarjima muammolari” mavzusida 200 so‘zli insho yozish.
2. 3 ta hazilni tanlab, ularni ikki xil tilda (o‘zbek va ingliz) madaniy jihatdan solishtiruvchi tahlil tayyorlash.

15-MAVZU: Badiiy matn tarjimasida stilistik va madaniy moslikni ta'minlash usullari

Ajratilgan vaqt: 2 soat

Mashg'ulotning maqsadi

1. Talabalarga **badiiy tarjimada stilistik moslik** tushunchasini va uning madaniyat bilan bog'liqligini tushuntirish.
2. **Muallif uslubi, estetik ohang va milliy koloritni saqlash** strategiyalarini amaliy misollar orqali o'rgatish.
3. Tarjima jarayonida **madaniy va stilistik tafovutlarni uyg'unlashtirish** malakasini shakllantirish.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: "Uslubni toping!"

- Talabalarga uch xil jumla beriladi (bir badiiy, bir ilmiy, bir ommabop).
 1. "Kechasi yulduzlar osmonda guldek ochiladi."
 2. "Atmosfera qatlamining harorati pasayadi."
 3. "Bugun havo ancha salqin bo'ladi."
- Guruhdan so'raladi: "Qaysi jumlada badiiy uslub sezilmoqda? Nima uchun?"
- Keyin savol: "Agar bu badiiy jumalani ingliz tiliga tarjima qilsak, qanday uslubiy yechim kerak bo'ladi?"

Natija: talabalar **badiiylik, hissiylik va uslub** tushunchalariga e'tibor qaratadilar.

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

1. Badiiy tarjimada stilistik moslik nima?

Badiiy tarjimada **stilistik moslik** — bu muallif uslubini, matn ohangini, estetik ta'sirini va madaniy rangini **ikkinchi tilda tabiiy tarzda qayta yaratishdir**.

Tarjimonning vazifasi nafaqat soʻzlarni oʻgirish, balki **muallifning estetik dunyoqarashini** yangi tilga koʻchirishdir.

Masalan:

- Inglizcha: *“Her eyes were oceans of mystery.”*
- Soʻzma-soʻz tarjima: “Uning koʻzlari sirli okean edi.”
- Stilistik mos tarjima: “Uning koʻzlarida butun sirli dunyo yashiringandek edi.”

Bu yerda tarjimon **muallifning obrazli ifodasini** saqlagan holda, **estetik ohangni moslashtirgan**.

2. Madaniy moslikning badiiy tarjimadagi oʻrni

Madaniyat badiiy asarning **ruhini** belgilaydi. Tarjimon muallif madaniyatini chuqur bilmasa, asarning ruhiy, tarixiy va emotsional jihatlari yoʻqoladi.

Misol:

Oʻzbek tili: “Doʻppi kiygan chol soʻrida choy ichib oʻtirardi.”

Ingliz tili: *“An old man wearing a traditional Uzbek skullcap was sipping tea on the veranda.”*

Bu yerda “doʻppi” soʻzi **madaniy realiya** boʻlgani uchun soʻzma-soʻz tarjima qilinmay, **izohli moslik** bilan berilgan.

Badiiy tarjimada stilistik ekvivalentlik usullari

Usul	Tavsif	Misol
Adaptatsiya (moslashtirish)	Asl matn uslubini oʻquvchiga yaqinlashtirish	<i>“Shamol gʻamgin kuylardi.”</i> → <i>“The wind sang a sorrowful tune.”</i>
Izohli tarjima	Milliy yoki tarixiy	<i>“Doʻppi”</i> → <i>“Uzbek</i>

Usul	Tavsif	Misol
(ekspplikatsiya)	tushunchalarni tushuntirish orqali tarjima	<i>traditional hat (doppi)</i> ”
Ekvivalent ifoda	Asl estetik ma’noni o‘xshash obraz bilan berish	“ <i>Ko‘ngli tog‘dek keng.</i> ” → “ <i>He has a heart of gold.</i> ”
Transliteratsiya	Madaniyatga xos nom va atamalarni o‘z shaklida saqlash	“ <i>Navro‘z</i> ”, “ <i>Sumalak</i> ”, “ <i>Bukhara</i> ”
Metaforik o‘girish	Metaforani ma’no va ohangini saqlagan holda yangidan yaratish	“ <i>Life is a journey.</i> ” → “ <i>Hayot — bu yo‘l, yo‘ldosh esa tajriba.</i> ”

Amaliy tahlil: real tarjima misollari

1. Charles Dickens’dan:

“It was the best of times, it was the worst of times.”

➔ “Bu eng yaxshi zamon edi, bu eng yomon zamon edi.”

□ Stilistik parallelizm saqlangan, ritmiklikni ifodalash usuli mos.

2. Abdulla Qodiriyning “O‘tkan kunlar” asaridan:

“Bu dunyo bir ko‘prik, undan o‘tgan omon, o‘tolmagan g‘amgin.”

➔ “*This world is a bridge: those who cross it find peace, those who don’t, find sorrow.*”

□ Madaniy va diniy ma’noni saqlagan tarjima, uslubiy ohang mos.

3. Poetik misol:

“Bahor keldi, yurakda yashil orzular uyg‘ondi.”

➔ *“Spring came, and green dreams blossomed in the heart.”*

□ Rang, fasl va hissiyot uyg‘unligi saqlangan.

5. Tarjimonda stilistik sezgirlikni shakllantirish

Tarjimon quyidagi kompetensiyalarni egallashi lozim:

1. **Lingvistik sezgirlik** — uslubiy farqlarni anglash.
2. **Madaniy kompetensiya** — milliy koloritni saqlash.
3. **Estetik tafakkur** — muallif ifodasining ohangini his qilish.
4. **Ijodkorlik** — yangi tilda o‘xshash hissiy ta’sirni yaratish.

Post-activity (15 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Ruhni saqla”

- Guruhlar 3 ta mashhur badiiy parcha oladi (inglizcha yoki o‘zbekcha).
1. Poetika misoli (she’riy ifoda)
 2. Prozaik misol (hikoyadan)
 3. Dialogli parcha (nutq uslubi)
 - Har biri:
 1. So‘zma-so‘z tarjima qiladi.
 2. Stilistik mos tarjima yaratadi.
 3. Ikkalasini taqqoslab, qaysi biri madaniy va estetik jihatdan to‘g‘riroq ekanini asoslaydi.

Namuna:

“The sun smiled over the hills.”

➔ “Quyosh tepaliklar ustidan jilmaydi.” — (metafora va ohang saqlangan).

Natija: talabalar **badiiy uslubni saqlab tarjima qilish** va **madaniy rangni yo‘qotmaslik** malakasini o‘rganadilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. “Badiiy matnda milliy koloritni tarjimada saqlash” mavzusida 200 soʻzli insho yozish.
2. Oʻzbek adabiyotidan 1 ta parcha tanlab, ingliz tiliga **stilistik mos tarjima** variantini yozish (obraz, ohang, va madaniy izoh bilan).

Baholash mezonlari

Koʻrsatkich	Ulushi
Guruhli muhokama va faol ishtirok	20%
Stilistik va madaniy moslikni saqlash darajasi	30%
Uyga vazifadagi ijodiy tahlil	50%

16-MAVZU: Tarjimada pragmatik elementlarni to‘g‘ri yetkazish bo‘yicha amaliy mashg‘ulot

Ajratilgan vaqt: 2 soat

Mashg‘ulotning maqsadi

1. Talabalarga tarjimada **pragmatik ma‘no** va **nutqiy niyat** tushunchalarini o‘rgatish.
2. Pragmatik elementlarning **madaniy, ijtimoiy va vaziyatga mos** tarjima qilinishini amaliy misollar asosida tahlil qilish.
3. **Dialoglar, reklama, siyosiy nutq va ijtimoiy kontekstli matnlarni** tarjima qilishda **pragmatik moslikni saqlash** ko‘nikmasini rivojlantirish.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Niyatni top!”

- Guruhga quyidagi inglizcha gaplar beriladi:
 1. *“Could you open the window, please?”*
 2. *“You must be very proud of yourself.”*
 3. *“It’s cold in here.”*
- Har biri so‘raydi: “Bu gapning asl maqsadi nima?”
 - Iltimosmi?
 - Kinoyami?
 - Shikoyatmi?

Natija: talabalar ****so‘z ortidagi niyat (illokutsiya)****ni anglashning tarjima jarayonida naqadar muhimligini tushunadilar.

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

Pragmatik element nima?

Pragmatika — bu nutqning **ma’nosi emas, maqsadi** bilan bog‘liq soha.

Tarjimada bu, so‘z ortidagi **intensiya (niyat), ohang, auditoriya, vaziyat** va **madaniy muhitni** to‘g‘ri yetkazish demakdir.

Masalan:

- “*Can you pass the salt?*” — bu savol emas, **iltimos**.
- “*You’re lucky today.*” — vaziyatga qarab **tabrik, kinoya** yoki **ogohlantirish** bo‘lishi mumkin.

Tarjimon bu farqni **kontekst orqali aniqlaydi**.

Tarjimada pragmatik moslikning ahamiyati

Matnni to‘g‘ri tarjima qilish uchun tarjimon **grammatika va leksikaga qo‘shimcha ravishda** quyidagilarni hisobga oladi:

Element	Tavsif	Misol
Kontekst	Gap qayerda, kimga, qanday ohangda aytilgan	“ <i>See you later.</i> ” → “Ko‘rishguncha!” / “Keyin gaplashamiz.”
Intensiya (niyat)	So‘zlovchining maqsadi	“ <i>I’ll think about it.</i> ” → “O‘ylab ko‘raman.” (rad etish yoki va‘da bo‘lishi mumkin)
Auditoriya	Kimga murojaat qilinmoqda	Rasmiy: “Sizga rahmat.” / Norasmiy: “Rahmat, do‘stim.”
Ohang va hissiyot	So‘zning emotsional rangi	“ <i>Great!</i> ” (haqiqatan xursand yoki kinoyali tarzda)

Tarjimada pragmatik elementlarni yetkazish usullari

Usul	Tavsif	Misol
Adaptatsiya (moslashtirish)	Soʻzning niyatini saqlab, madaniyatga mos ifodalash	“ <i>You should see a doctor.</i> ” → “ <i>Shifokorga koʻring, iltimos.</i> ”
Kontekstual tahlil	Gapning vaziyatini aniqlash orqali tarjima qilish	“ <i>That’s nice!</i> ” → “Zoʻr-ku!” (yaxshi niyat bilan) yoki “Ha, ajoyib!” (kinoyali)
Illokutsion ekvivalent	Nutq aktining turini aniqlash (iltimos, buyruq, maslahat)	“ <i>Could you stay?</i> ” → “Iltimos, qoling.”
Diskursiv moslik	Soʻzlar ketma-ketligi va ijtimoiy ohangni saqlash	“ <i>Ladies and gentlemen...</i> ” → “ <i>Hurmatli mehmonlar, aziz doʻstlar...</i> ”

Amaliy tahlil: real kontekstlardan misollar

1. Reklamadan:

“*Just do it.*” (*Nike*)

➔ “Harakatdan toʻxtama.”

➔ Pragmatik niyat: **motivatsiya, daʼvat, kuch** – lekin bu “buyruq” emas, “ruhiy turtki”.

2. Diplomatiya nutqidan:

“We express our deep concern.”

➔ “Biz chuqur tashvish bildiramiz.”

➔ Pragmatik ma’no: **diplomatik tanqid** (ochiq norozilik emas).

3. Film dialogidan:

“You call this coffee?”

➔ “Bu qanaqa qahva o‘zi?”

➔ So‘zma-so‘z emas, **norozilik** va **kinoya** ifodasi.

4. Madaniyatlararo farq:

- Inglizcha: *“You’re crazy!”* (do‘stona ma’noda)
- O‘zbekchada: *“Tentak ekansan-ku!”* (hazil bilan)
 - ➔ Tarjimon ohang va munosabatni to‘g‘ri aniqlashi kerak.

5. Pragmatik xatolar misollari

Asl ma’no	Noto‘g‘ri tarjima	Natija
<i>“How do you do?”</i> – (rasmiy salomlashuv)	“Qanday qilib qilasiz?”	Ma’nosiz tarjima
<i>“I’ll try my best.”</i> – (kamtarin va’dalik)	“Qo‘limdan kelganicha urinam.”	To‘g‘ri pragmatik moslik
<i>“You’d better go now.”</i> – (ogohlantirish)	“Endi boravergin.”	Ohang yumshatilgan, madaniyatga mos

Post-activity (15 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Niyatni tarjima qil!”

- Guruhlar 4 ta real vaziyatli gap oladi:
 1. *“You’re early today!”*
 2. *“Nice weather, isn’t it?”*
 3. *“I’m fine, thank you.”*
 4. *“We’ll see.”*
- Har bir guruh:
 1. Gapning asl maqsadini aniqlaydi (iltifot, kinoya, uzr, rad, va’da).
 2. Uni o‘zbek tiliga 2 xil ohangda tarjima qiladi:
 - neytral
 - kontekstga mos (madaniyatli, yumshoq, hazil aralash yoki rasmiy).
- Natijada talabalar **bir so‘zning turli kontekstda qanday ma’nolarni olishini** amaliy o‘rganadilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. “Tarjimada pragmatik ekvivalentlikni saqlashning muhim omillari” mavzusida 200 so‘zli yozma tahlil yozish.
2. 5 ta kundalik dialogni tanlab, ularning **so‘z ortidagi niyatini** aniqlang va tarjima variantini yozing.

Baholash mezonlari

Ko‘rsatkich	Ulushi
Guruhli muhokama va faol ishtirok	20%
Pragmatik niyatni to‘g‘ri aniqlash	30%
Uyga vazifadagi tahlil chuqurligi	50%

17-MAVZU: Tarjimada axloqiy me'yorlarga rioya qilish

Ajratilgan vaqt: 2 soat

Mashg'ulotning maqsadi

1. Talabalarda **tarjimonlik axloqi** va professional mas'uliyat haqida aniq tushuncha hosil qilish.
2. Tarjima jarayonida **xolislik, maxfiylik, halollik va hurmat** tamoyillarini amaliy holatlar asosida o'rganish.
3. Tarjimonning **axloqiy muammolarni yechishdagi qaror qabul qilish** ko'nikmasini shakllantirish.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: "Siz nima qilgan bo'lardingiz?"

- Guruhlarga 3 ta axloqiy dilemma yozilgan kartochkalar tarqatiladi:
1. Siz tibbiy konferensiyada tarjima qilyapsiz, bemorning kasalligi haqida sirli ma'lumot eshitasiz. Uni boshqalarga aytasizmi?
 2. Siz siyosiy yig'ilishda tarjimonlik qilyapsiz, notiq noto'g'ri ma'lumot aytdi. Uni to'g'rilaysizmi?
 3. Siz sudda tarjima qilyapsiz, lekin ayblanuvchi sizni iltimos bilan "iltimos, yumshatib tarjima qiling" deydi. Nima qilasiz?
- Guruhlar 5 daqiqa muhokama qiladi, so'ng o'z qarorini asoslaydi.

Natija: talabalar **axloqiy tamoyillar va kasbiy vijdon** o'rtasidagi farqni anglay boshlaydilar.

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

1. Tarjimonlikda axloqiy me'yor tushunchasi

Axloqiy me'yorlar — bu tarjimonning o'z kasbiy faoliyatida amal qiladigan **axloqiy qadriyatlar va mas'uliyat tamoyillaridir**. Tarjimon nafaqat til vositachisi, balki **ishonch, adolat va xolislik timsoli** bo'lishi kerak.

Asosiy axloqiy qadriyatlar:

1. **Halollik** – ma'lumotni buzmasdan, yashirmasdan yetkazish.
2. **Neytrallik** – siyosiy, diniy, shaxsiy qarashlarni aralashtirmaslik.
3. **Maxfiylik** – tarjima jarayonida olingan ma'lumotni uchinchi shaxslarga bermaslik.
4. **Hurmat** – muloqotdagi tomonlarning shaxsiyatiga, madaniyatiga, e'tiqodiga hurmat bilan qarash.
5. **Mas'uliyat** – tarjimaning aniqligi va ishonchliligini ta'minlash.

2. Axloqiy me'yorlarning buzilishi oqibatlari

Axloqiy tamoyillar buzilsa:

- **Ishonch yo'qoladi.** Mijoz yoki tashkilot tarjimonga ishonmay qo'yadi.
- **Madaniyatlararo muloqot buziladi.** Tarjimonning xolis bo'lmasligi noto'g'ri talqin va tushunmovchilikka olib keladi.
- **Professional obro' ketadi.** Ayniqsa diplomatik, sud yoki tibbiy tarjimalarda bu juda jiddiy oqibatlarga sabab bo'ladi.

Misol:

Bir konferensiyada tarjimon nutqdagi siyosiy tanqidni yumshatgan. Natijada, notiqning asl pozitsiyasi buzilgan. Bu tarjimonning **neytrallik tamoyilini buzganligi** hisoblanadi.

3. Tarjimon etik kodeksining asosiy bandlari (xalqaro andozalar asosida)

Tamoyil

Mazmun

Amaliy misol

Tamoyil	Mazmun	Amaliy misol
Aniqlik	Soʻzma-soʻz emas, ammo mazmunni toʻliq yetkazish	“We regret to inform...” → “Afsus bilan maʼlum qilamiz.”
Xolislik	Har ikki tomonga teng munosabat	Siyosiy nutqda tarafkashlik qilmaslik
Sir saqlash	Maʼlumotni oshkor qilmaslik	Tibbiy yoki shaxsiy tarjima paytida
Professional masofa	Shaxsiy his-tuygʻularni aralashtirmaslik	Emotsional suhbatda tinch ohangni saqlash
Madaniyatga hurmat	Har ikki xalq urf-odatlarini hisobga olish	Diniy matn tarjimasida neytral ohangda qolish

4. Real hayotdan axloqiy vaziyatlar tahlili

1. Sud tarjimasi:

Ayblanuvchi notoʻgʻri gapiradi, tarjimon uni “yumshatadi.”

➔ Bu xolislikni buzish. Tarjimon **soʻzning maʼnosini emas, ruhini** saqlashi kerak.

2. Tibbiy tarjima:

Bemor kasalligini yashirmoqchi, lekin shifokor toʻliq maʼlumot talab qiladi.

➔ Tarjimon **maxfiylik va tibbiy majburiyat** oʻrtasida muvozanatni topishi kerak.

3. Biznes muzokarasi:

Bir tomon ikkinchisiga haqoratli soʻz aytadi.

➔ Tarjimon **neytrallikni saqlab**, “emotsional yumshatish” strategiyasidan foydalanishi mumkin.

5. Tarjimonning kasbiy etikasi bo'yicha xalqaro manbalar

- **AIIC (International Association of Conference Interpreters)** – tarjimonlardan **sir saqlash, xolislik va sadoqat** talab etadi.
- **FIT (Fédération Internationale des Traducteurs)** – **madaniy mas'uliyat, halollik, hamkorlikni** asosiy qadriyat sifatida belgilaydi.
- **Uzbekiston tarjimonlar uyushmasi** — tarjimonning axloqiy faoliyatini **madaniyatlararo vositachilik** sifatida baholaydi.

Post-activity (15 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Axloqiy tanlov”

- Guruhlarga 3 ta yangi vaziyatli holat beriladi:
 1. Tarjimon ikki davlat o'rtasidagi muzokarada bir tomonning maxfiy niyatini bilib qoladi.
 2. Notiq qo'pol so'z ishlatadi — tarjimon uni yumshatadimi yoki aynan tarjima qiladimi?
 3. Bir talabani himoya qilish uchun siz faktni biroz o'zgartirishingiz kerak. Qilasizmi?
- Guruhlar o'z qarorini asoslaydi va “qaysi axloqiy tamoyilni” qo'llaganini aytadi.

Natija: talabalar **axloqiy dilemmalarda qaror qabul qilishni** o'rganadilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. “Tarjimonlik kasbining axloqiy kodeksi” mavzusida 200 so'zli tahliliy insho yozish.
2. Internet yoki darslikdan **1 ta real tarjimonlik vaziyatini** topib, unda qaysi axloqiy tamoyil buzilganini aniqlash.

18-MAVZU: Axloqiy jihatlarni hisobga olgan holda matn tarjima qilish amaliyoti

Ajratilgan vaqt: 2 soat

Mashg‘ulotning maqsadi

1. Talabalarda tarjima jarayonida **axloqiy me‘yorlarga amal qilish** ko‘nikmasini mustahkamlash.
2. Axloqiy jihatdan nozik matnlar (siyosiy, tibbiy, ijtimoiy, diniy, genderga oid) tarjimasida **professional xolislik va madaniy ehtiyotkorlikni** o‘rgatish.
3. Tarjimonning **axloqiy dilemmalarni amaliy yechish** va **kasbiy mas‘uliyatni his qilish** malakasini shakllantirish.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Nozik vaziyatlar”

- Guruhlar 4 ta qisqa matndan iborat kartochkalarni oladi:
 1. Tibbiy hisobot (bemorning kasalligi haqida).
 2. Siyosiy bayonot (keskin ohangda).
 3. Diniy matn (aqidaviy ifodalar bilan).
 4. Ijtimoiy reklama (gender yoki irqiy konnotatsiyali).
- Har bir guruh quyidagi savollarga javob beradi:
 - Ushbu matnda qanday **axloqiy ehtiyotkorlik** zarur?
 - Tarjimon bu holatda nimalarga **e’tibor** berishi kerak?

Natija: talabalar matnning **axloqiy kontekstini** oldindan tahlil qilishni o‘rganadilar.

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

1. Axloqiy jihatdan nozik matnlar tarjimasining xususiyatlari

Axloqiy jihatdan nozik matnlar — bu **inson sha’ni, diniy e’tiqod, siyosiy pozitsiya yoki shaxsiy hayot** bilan bog‘liq materiallardir.

Tarjimon bu matnlarni **neytral, ehtiyotkor va hurmat bilan** tarjima qilishi shart.

Eng ko‘p uchraydigan axloqiy xavf zonalari:

1. **Siyosiy matnlar** – tarafkashlik, noto‘g‘ri talqin, millatlararo ziddiyat.
2. **Diniy matnlar** – e’tiqod, ramz va terminlarning noto‘g‘ri ishlatilishi.
3. **Tibbiy va shaxsiy matnlar** – maxfiy ma’lumotlarni oshkor qilish.
4. **Ijtimoiy va genderga oid matnlar** – stereotiplarni kuchaytirish yoki haqoratli so‘zlar ishlatish.

2. Tarjimonning axloqiy pozitsiyasi

Tarjimonning axloqiy pozitsiyasi uch asosiy tamoyilga tayanadi:

Tamoyil	Tavsif	Misol
Xolislik	Matnga nisbatan shaxsiy fikr yoki hissiyotni aralashtirmaslik	Siyosiy maqolada muallif fikrini “yumshatmaslik”
Madaniyatga hurmat	Milliy va diniy qadriyatlarga ehtiyotkorlik bilan yondashish	“Ramadan” so‘zini “ro‘za oyi” deb izohlash, “festival” deb almashtirmaslik
Sir saqlash	Maxfiy yoki shaxsiy ma’lumotlarni oshkor qilmaslik	Tibbiy tarjimada bemor nomini yashirish

3. Axloqiy tahlilda qo‘llaniladigan yondashuvlar

Tarjimon amaliyotda quyidagi **axloqiy tahlil bosqichlarini** qo‘llaydi:

1. **Matn kontekstini tahlil qilish:** muallif kim, maqsad nima, auditoriya kim.
2. **Ehtimoliy etik muammolarni aniqlash:** diniy, siyosiy, jinsiy yoki axloqiy sezgirlik mavjudmi.
3. **Axloqiy qaror tanlash:** matnni to‘liq tarjima qilishmi, yumshatishmi, izoh bilan berishmi.
4. **Mas’uliyatni baholash:** tanlangan variant madaniyatlararo muloqotga zarar yetkazmayaptimi.

4. Amaliy tahlil: real tarjima misollari

1. Diniy matndan:

“He converted to another faith.”

➔ “U boshqa dinni qabul qildi.”

Tarjimon neytral so‘z tanladi — “dindan chiqdi” yoki “dini o‘zgardi” kabi keskin variantlardan saqlandi.

2. Siyosiy matndan:

“The government failed to protect its citizens.”

➔ “Hukumat fuqarolar xavfsizligini ta’minlashda qiyinchiliklarga duch keldi.”

“Failed” so‘zi yumshatilib, **diplomatik neytrallik** saqlandi.

3. Gender stereotipli reklama:

“Women belong in the kitchen.”

➔ “Bunday fikr zamonaviy jamiyat qadriyatlariga zid.”

Tarjimon **izohli tahlil orqali** gender tengligini saqladi.

4. Tibbiy hisobot:

“The patient is HIV positive.”

➔ “Bemor tibbiy tekshiruv natijasida ijobiy tashxis olgan.”

□ Maxfiylik tamoyili saqlanib, **etik jihatdan yumshatilgan** ifoda tanlandi.

Tarjimonning axloqiy strategiyalari

Strategiya	Qachon ishlatiladi	Misol
Yumshatish (mitigation)	Nozik yoki haqoratli iboralar mavjud bo‘lsa	“He’s insane” → “U ruhiy bosim ostida.”
Izohli tarjima (explicitation)	Auditoriya tushunmaydigan madaniy kontekst bo‘lsa	“Hanukkah” → “Yahudiylarning yorug‘lik bayrami”
To‘liq ekvivalent (equivalence)	So‘zning neytral sinonimi mavjud bo‘lsa	“Disabled person” → “Nogiron shaxs”
Neytralizatsiya (neutralization)	Siyosiy yoki diniy baholov mavjud bo‘lsa	“Enemy forces” → “Qarama-qarshi tomonlar”

Post-activity (15 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Axloqiy tahrirchi”

- Guruhlarga 3 ta matndan parcha beriladi:
 1. Diniy mavzudagi maqola.
 2. Siyosiy intervyu.
 3. Ijtimoiy reklama.
- Har bir guruh:
 - matnda axloqiy jihatdan nozik iboralarni aniqlaydi;
 - tarjima variantini ishlab chiqadi;

- qaysi **axloqiy strategiya** (yumshatish, izohlash, neytralizatsiya) qo‘llanganini tushuntiradi.

Natija: talabalar real matnlarda **axloqiy ehtiyotkorlik bilan ishlashni** amaliy o‘rganadilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. “Axloqiy jihatdan nozik matn tarjimasida tarjimon mas’uliyati” mavzusida 200 so‘zli insho yozish.
2. Har kim o‘ziga yoqqan bir matn (reklama, maqola, ijtimoiy post)ni tanlab, undagi **axloqiy muammolarni** aniqlasin va **tarjima variantini tahlil** qilsin.

Baholash mezonlari

Ko‘rsatkich	Ulushi
Guruhli tahlil va faol ishtirok	20%
Axloqiy strategiyani to‘g‘ri qo‘llash	30%
Uyga vazifadagi mustaqillik va tahlil chuqurligi	50%

19-MAVZU: Avtomatlashtirilgan tarjima va madaniyat: asosiy muammolar

Ajratilgan vaqt: 2 soat

Mashg'ulotning maqsadi

1. Talabalarda **avtomatlashtirilgan tarjima tizimlarining ishlash tamoyillari** va **madaniy tafovutlarni qayta ishlab chiqishdagi cheklovlari** haqida tushuncha hosil qilish.
2. **Mashina tarjimasining afzalliklari va kamchiliklarini** real misollar orqali tahlil qilish.
3. **Madaniy kontekst, idiomatik ifoda va konnotatsiyalarni** avtomatik tizimlar qanday noto'g'ri tarjima qilishini amaliy ko'rsatish.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: "AI nima dedi?"

- Guruhga ingliz, rus va o'zbek tillarida 5 ta ibora beriladi. Har biri **Google Translate** yoki **DeepL** orqali avtomatik tarjima qilingan bo'ladi.
- Talabalar original va mashina tarjimalarni solishtirib, **qaysi joyda madaniy yoki ma'no buzilishi** bo'lganini topadilar.

Misollar:

1. "*Break a leg!*" → "Oyog'ingni sindir!" ✗
2. "*It's raining cats and dogs.*" → "Mushuk va itlar yog'ayapti." ✗
3. "*He kicked the bucket.*" → "U chelakni tepdi." ✗

Natija: talabalar **mashina tarjimasi so'zma-so'z** ishlashini va madaniy kontekstni tushunmasligini anglaydilar.

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

1. Avtomatlashtirilgan tarjima tizimlarining mohiyati

Avtomatlashtirilgan tarjima (Machine Translation, MT) — bu matnni bir tildan boshqasiga **kompyuter algoritmlari** yordamida tarjima qilish jarayonidir.

Uning asosiy turlari:

Turi	Tavsifi	Misol
Qoidaga asoslangan (Rule-based MT)	Grammatik va leksik qoidalar to‘plami asosida ishlaydi	1980-yillardagi SYSTRAN tizimi
Statistik tarjima (SMT)	So‘zlar kombinatsiyasini statistik ehtimollarga qarab tanlaydi	Google Translate (2006–2016)
Neyron tarmoqli tarjima (NMT)	Sun‘iy intellekt kontekstdan ma‘no chiqaradi	DeepL, ChatGPT, Bing Translator

2. Madaniyatni avtomatik tarjimada uzatishdagi muammolar

Mashina tarjima tizimlari **madaniy, emotsional va konnotativ ma‘nolarni** to‘g‘ri ifodalay olmaydi, chunki ular:

- **Kontekstni to‘liq anglamaydi** (kim, qachon, nima uchun aytdi).
- **Madaniyatga xos iboralar va maqollarni** noto‘g‘ri tarjima qiladi.
- **Nutq ohangi va vaziyatga** mos alternativani tanlay olmaydi.

Misol:

Inglizcha: “*She has a green thumb.*”

Google Translate: “Uning bosh barmog‘i yashil.” ✘

To‘g‘ri tarjima: “U juda yaxshi bog‘bon.” ✔

3. Avtomatlashtirilgan tarjimada madaniy tafovutlar turlari

Tafovut turi	Tavsif	Mashina tarjima xatosi
Lingvistik	Soʻzning bir necha maʼnosi bor	“Bank” → “daryo sohili” oʻrniga “moliya banki”
Madaniy	Milliy urf-odat yoki ramz tushunilmaydi	“Navruz” → “Spring festival” (madaniy ruh yoʻqoladi)
Idiomatik	Frazeologizmlar soʻzma-soʻz tarjima qilinadi	“Spill the beans” → “Loviylarni toʻkdi”
Emotsional	Ohang va his-tuygʻu yoʻqoladi	“You saved my life!” → “Siz mening hayotimni saqladingiz.” (sovuq ohang)

4. Mashina tarjimasining afzalliklari

- **Tezlik va qulaylik** — katta hajmdagi matnlarni qisqa vaqtda tarjima qiladi.
- **Texnik va rasmiy matnlarda** (shartnomalar, ilmiy maqolalar) nisbatan aniq.
- **Koʻp tillilikni qoʻllab-quvvatlaydi**, tarjimon uchun yordamchi vosita sifatida ishlaydi.

5. Kamchiliklari va xavflari

- **Madaniy konnotatsiyani yoʻqotadi.**
- **Axloqiy va diniy kontekstni buzadi** (masalan, Qurʼon oyatlari yoki muqaddas iboralar).
- **Siyosiy neytrallikni saqlay olmaydi** (baʼzi soʻzlarni notoʻgʻri talqin qiladi).
- **Tarjimonlik kasbining insoniy tafakkurga tayanishini kamaytiradi.**

6. Amaliy tahlil: real mashina tarjima misollari

1. Reklama matni:

“Finger-lickin’ good.”

Google tarjimasi: “Barmoqlarni yalash yaxshi.” ✘

To‘g‘risi: “Barmoqlaringni yalagudek lazzeatli.” ✔

2. Diniy kontekst:

“In the name of God, the Most Merciful.”

Mashina: “Xudo nomidan, eng rahmdil.”

To‘g‘risi: “Mehribon va rahmli Alloh nomi bilan.” (madaniyatga mos shakl)

3. She‘riy matn:

“My love is like a red, red rose.”

Mashina: “Mening sevgim qizil atirgulga o‘xshaydi.”

To‘g‘ri tahlil: emotsional ohangni saqlagan holda “Mening sevgim atirguldek go‘zal va nozik.”

7. Madaniyat va avtomatlashtirilgan tarjima integratsiyasi

Zamonaviy yondashuvlar **AI tarjima tizimlarini insoniy madaniyat bilan uyg‘unlashtirishga** harakat qilmoqda.

Yangi yo‘nalishlar:

- **Hybrid Translation (Inson + AI)** – tarjimon mashina natijasini tahrirlaydi (post-editing).
- **Context-aware AI Models** – kontekstdan o‘rganuvchi sun‘iy intellekt tizimlari (ChatGPT, DeepL).
- **Cultural Adaptation Layers** – madaniyatga xos semantik qatlamlar kiritish texnologiyasi.

Post-activity (15 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Mashina vs Inson”

- Guruhlar 2 ta matn oladi (1 — reklama, 1 — maqol).
- Har biri **Google Translate** va **DeepL** orqali avtomatik tarjima qilingan.
- Talabalar:
 1. Xatolarni topadi (semantik, madaniy, axloqiy).
 2. To‘g‘rilangan, madaniyatga mos variantni yozadi.
 3. Xatoni qanday turga kirishini aniqlaydi (lingvistik, madaniy, idiomatik, emotsional).

Natija: talabalar **madaniy tahlil va tahrir qilish** ko‘nikmasini mustahkamlaydilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. “Avtomatlashtirilgan tarjima tizimlarining madaniy chegaralari” mavzusida 250 so‘zli insho yozish.
2. O‘zingiz tanlagan 5 ta iborani Google Translate va ChatGPT orqali tarjima qilib, ularni tahlil qiling:
 - Qaysi tizim madaniy jihatdan to‘g‘riroq?
 - Qaysi tizim ohangni saqlagan?

Baholash mezonlari

Ko‘rsatkich	Ulushi
Guruhli tahlil va faol ishtirok	20%
Mashina tarjima xatolarini tahlil qilish aniqligi	30%
Uyga vazifadagi mustaqil tahlil va kreativ yondashuv	50%

20-MAVZU: Sun'iy intellekt yordamida tarjima qilingan matnlarning amaliy tahlili (Post-editing)

Ajratilgan vaqt: 2 soat

Mashg'ulotning maqsadi

1. Talabalarda **post-editing** (mashina tarjimasini inson tomonidan tahrirlash) jarayoni haqida amaliy bilim va ko'nikma shakllantirish.
2. Sun'iy intellekt tomonidan yaratilgan tarjimalarda **semantik, madaniy, uslubiy va axloqiy xatolarni aniqlashni** o'rgatish.
3. Tarjimonning **madaniyatlararo tahlilchi** va **tahrirchi** sifatidagi rolini mustahkamlash.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: "AI tarjimasini taxmin qiling!"

- Doskaga 3 ta inglizcha gap yoziladi.
- Ularning har biri **Google Translate, DeepL** va **ChatGPT** orqali tarjima qilingan variantlarda beriladi.
- Talabalar har bir variantni tahlil qilib, **qaysi biri AI, qaysi biri inson tarjimasi** ekanini topadilar.

Misol:

English: "He spilled the beans about the surprise."

Variant A: "U kutilmagan hodisa haqida loviyalarni to'kdi." ✘

Variant B: "U sirni ochib qo'ydi." ✔

Natija: talabalar mashina tarjimasining **so'zma-so'z ishlashini** farqlay boshlaydilar.

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

1. Post-editing tushunchasi

Post-editing — bu mashina yoki AI tomonidan tarjima qilingan matnni inson tarjimoni tomonidan tahrirlash jarayonidir.

Uning maqsadi — **aniqlik, tabiiylik, madaniyatga moslik va stilistik uyg'unlikni** ta'minlash.

Tahrirning ikki darajasi mavjud:

Turi	Maqsadi	Qachon ishlatiladi
Light post-editing	Xatolarni minimal darajada tuzatish, ma'no tushunarli bo'lishi uchun	Texnik hujjatlar, tez tarjima kerak bo'lganda
Full post-editing	Matnni to'liq tahrirlash, uslub, ohang, madaniyatni qayta tiklash	Badiiy, reklama, siyosiy, diniy matnlar uchun

2. AI tarjimalaridagi asosiy xatolar

Sun'iy intellekt tarjimada quyidagi **madaniy va lingvistik muammolarni** keltirib chiqaradi:

Xato turi	Tavsif	Misol
Semantik	Ma'no noto'g'ri talqin qilingan	“He made it big.” → “U katta narsa qildi.” ✗ To'g'risi: “U muvaffaqiyatga erishdi.” ✓
Madaniy	Madaniyatga xos timsollar yo'qoladi	“Thanksgiving” → “Minnatdorchilik kuni” emas, “AQShdagi milliy bayram” sifatida izohlanadi
Stilistik	Ohang, rasmiylik	“Dear Sir” → “Aziz janob” ✗ To'g'risi:

Xato turi	Tavsif	Misol
	darajasi noto‘g‘ri	“Hurmatli janob” ✓
Axloqiy	Diniy yoki siyosiy nozik iboralar buziladi	“In the name of God” → “Xudo nomidan” ✗ To‘g‘risi: “Alloh nomi bilan” ✓

3. Post-editing bosqichlari

Post-editing jarayoni 5 asosiy bosqichdan iborat:

1. **Tahlil qilish:** mashina tarjimasini o‘qib, asosiy xatolarni aniqlash.
2. **Madaniy moslikni tekshirish:** iboralar va timsollar qabul qiluvchi madaniyatga to‘g‘rimi?
3. **Til tizimini tahrirlash:** sintaksis, grammatik va leksik xatolarni to‘g‘rilash.
4. **Uslubiy uyg‘unlikni yaratish:** matnni tabiiy va ohangdor shaklda qayta yozish.
5. **Yakuniy baholash:** tahrirlangan matnni original bilan taqqoslash.

4. Amaliy misollar bilan tahlil

Misol 1.

English: “He let the cat out of the bag.”

AI tarjimasi: “U mushukni xaltadan chiqardi.” ✗

Post-editing: “U sirni ochib qo‘ydi.” ✓

Misol 2.

English: “The minister faced a storm of criticism.”

AI tarjimasi: “Vazir tanqid bo‘roniga duch keldi.” (so‘zma-so‘z)

Post-editing: “Vazir keskin tanqidga uchradi.” ✓

Misol 3.

English: “He gave her the cold shoulder.”

AI tarjimasida: “U unga sovuq yelkani berdi.” ✘

Post-editing: “U unga e’tibor bermadi.” ✔

5. Madaniyatga asoslangan post-editing

Mashina tarjimasida **madaniy konnotatsiyalarni tiklash** tarjimonning eng muhim vazifasidir.

Masalan:

“Ramadan” → “Ro‘za oyi” (madaniyatga moslashtirish)

“White House” → “AQSh hukumati” (metonimiya tahlili)

“Oxford” → “Oksford universiteti” (kontekstli izoh)

Post-editing jarayonida tarjimon **madaniy bilim, pragmatik sezgirlik va axloqiy ehtiyotkorlik** bilan ishlaydi.

6. Tarjimon va AI o‘rtasidagi hamkorlik

Bugungi kunda eng samarali yondashuv — **Human-in-the-loop translation**, ya’ni inson AI tomonidan yaratilgan tarjimani **tahlil qiladi, to‘g‘rileydi va madaniy moslikni ta’minlaydi**.

Tarjimonning yangi roli:

- AI natijasini **tahrirchi** sifatida yaxshilash.
- Madaniyatlararo **semantik muvozanatni** saqlash.
- **Axloqiy va uslubiy mas’uliyatni** nazorat qilish.

Post-activity (15 daqiqa)

Faoliyat nomi: “AI’ni tuzating!”

- Har bir guruhga **ChatGPT yoki Google Translate** orqali tarjima qilingan qisqa matn (50–70 soʻz) beriladi.
- Guruhlar:
 1. Xatolarni turlarga ajratadi (semantik, madaniy, stilistik, axloqiy).
 2. Toʻgʻrilangan, madaniyatga mos variantni yozadi.
 3. Qisqacha izoh beradi: “Qaysi bosqichda qanday tahrir kiritildi?”

Natija: talabalar **real post-editing koʻnikmasini** amalda sinab koʻradilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. “AI tarjimasini inson tahriri orqali takomillashtirish” mavzusida 250 soʻzli insho yozish.
2. Ixtiyoriy matnni Google Translate orqali tarjima qiling va oʻzingiz **post-editing** bajaring:
 - Qanday xatolarni topdingiz?
 - Qaysi tahrirlar madaniyatga oid boʻldi?
 - Natija qanday oʻzgardi?

Baholash mezonlari

Koʻrsatkich	Ulushi
Guruhli tahlil va faollik	20%
Post-editing jarayonida aniqlik va moslik	30%
Uyga vazifadagi mustaqillik va tahliliy fikr	50%

21-MAVZU: Tarjimaning kelajagi: global madaniyat va til o'zgarishlari

Ajratilgan vaqt: 2 soat

Mashg'ulotning maqsadi

1. Talabalarga **globalizatsiya, texnologiya va madaniyatlارaro integratsiyaning** tarjima sohasiga ta'sirini tushuntirish.
2. **Tarjimonning kelajakdagi roli, yangi kompetensiyalar va texnologik savodxonlik** haqida tahliliy fikrlashni shakllantirish.
3. Tarjima jarayonida **til o'zgarishi, neologizmlar, mashina tarjimasi va gibridd modellarning** o'rnini muhokama qilish.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: "Til o'zgaradimi?"

- Guruhlar quyidagi savollarga javob berishadi:
1. Oxirgi 10 yilda ingliz tilida qanday yangi so'zlar paydo bo'ldi? (masalan, *selfie, influencer, AI, binge-watch*)
 2. O'zbek tilida-chi? (*bloger, kontent, trend, mobil ilova*)
- O'qituvchi savol beradi:
 - "Til o'zgarganda, tarjima qanday o'zgaradi?"

Natija: talabalar til va madaniyatning **doimiy o'zgarish jarayonini** sezadilar va bu o'zgarish tarjimaga qanday ta'sir qilishini muhokama qiladilar.

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

1. Tarjimaning global kontekstdagi ahamiyati

21-asrda tarjima faqat **til o'zgartirish vositasi** emas, balki **global muloqotning strategik qurolidir**.

- Xalqaro biznes, diplomatiya, fan va media jarayonlari tarjimonsiz kechmaydi.

- Tarjimon — **madaniyatlararo kommunikatsiya arxitektori**.

Misol:

Netflix filmlaridagi subtitrlar, global kompaniyalar reklamalari yoki xalqaro tadqiqotlar tarjimasi — barchasi tilni emas, **madaniyatni yetkazish**ga xizmat qiladi.

2. Global madaniyatning tarjimaga ta'siri

Global madaniyat — bu turli xalqlarning **madaniy almashinuvi natijasida** yangi madaniy birliklar, neologizmlar va anglashuv shakllarining paydo bo'lishidir.

Soha	Global o'zgarish	Tarjimaning yangi talabi
Texnologiya	Sun'iy intellekt, raqamli aloqa	Mashina bilan ishlash kompetensiyasi
Media	Netflix, YouTube, TikTok	Subtitrlash, dubbing, sotsiolingvistik tahlil
Ta'lim	Onlayn kurslar, global kampuslar	Akademik va pedagogik tarjima
Biznes	Xalqaro hamkorlik	Interkultural reklama va marketing tarjimasi

3. Til o'zgarishi va tarjima

Globalizatsiya natijasida tillar doimiy ravishda o'zgarib boradi. Yangi so'zlar, qisqartmalar, internet slengi va texnik terminlar tarjimon oldiga yangi masalalar qo'yadi.

Misollar:

- *Cloud computing* → “Bulutli hisoblash tizimi”
- *Viral video* → “Ommabop video”
- *Influencer* → “Ta’sir ko‘rsatuvchi shaxs” yoki “blogger”
- *AI-generated text* → “Sun’iy intellekt tomonidan yaratilgan matn”

Tarjimon bu yangi terminlarni **madaniy qabul qiluvchi tilga moslashtirish** orqali milliy tilni boyitadi.

4. Tarjimonning kelajakdagi kompetensiyalari

Kelajak tarjimoni endi faqat **lingvist emas**, balki quyidagi ko‘nikmalarga ega **multikompetent mutaxassis** bo‘lishi kerak:

Kompetensiya	Izoh
Texnologik savodxonlik	Mashina tarjimasi, CAT (Computer-Assisted Translation) vositalari bilan ishlash
Madaniyatlararo tahlil	Har bir madaniyatdagi ramz va konnotatsiyani tushunish
Axloqiy sezgirlik	Global madaniyatda neytral, xolis pozitsiyani saqlash
Ijodiy adaptatsiya	Badiiy va marketing tarjimalarida kontekstga mos ijodiy yondashuv
Ekologik mas’uliyat	“Green translation” — barqarorlik va ekologiya mavzulariga e’tibor

5. Tarjimaning yangi yo‘nalishlari

1. **Localization (Lokalizatsiya)** – Mahsulot yoki matnni ma'lum madaniyatga moslashtirish.
Masalan: o'yinlar, veb-saytlar, dasturlar, reklama kontenti.
2. **Audiovizual tarjima** – Subtitrlash, dubbing, audio tavsif (audio description).
3. **Transcreation (Ijodiy qayta yaratish)** – Reklama yoki brend shiorlarini madaniyatga mos qayta ifodalash.
4. **AI-Assisted Translation** – Sun'iy intellekt bilan hamkorlikda tarjima va post-editing.
5. **Cultural Mediation** – Tarjimon madaniyatlar o'rtasida vositachi sifatida ishlaydi.

6. Amaliy tahlil: kelajakdagi muammolar va imkoniyatlar

1. Muammo: Mashina tarjimasi insonni siqib chiqaradimi?

Yechim: Inson tarjimoni — AI'ni tahrirchi, nazoratchi sifatida boshqaradi.

2. Muammo: Til va madaniyatning gibridlashuvi milliy o'zlikni yo'qotadimi?

Yechim: Tarjimon milliy tildagi so'z boyligini saqlagan holda, global terminlarni moslashtiradi.

3. Muammo: Madaniy neytrallikni saqlash qanchalik oson?

Yechim: Tarjimon o'z e'tiqodi va tarafkashligidan xoli bo'lishi kerak — bu kelajak tarjimonining eng muhim axloqiy fazilati.

Post-activity (15 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Tarjima 2035”

- Guruhlar 4 kishidan iborat bo'ladi.
- Har bir guruh quyidagi savollarga javob tayyorlaydi va taqdim etadi:
 1. 2035-yilda tarjimonlik qanday ko'rinishda bo'ladi?
 2. Sun'iy intellekt tarjimonga yordam beradimi yoki uni almashtiradimi?

3. Milliy tillar global til bosimi ostida qanday o'zgaradi?
4. Qanday yangi tarjima kasblari paydo bo'ladi (masalan, "AI post-editor", "cultural mediator")?

Natija: talabalar **kelajakni bashorat qilish**, tahlil qilish va **ijodiy fikrlash** ko'nikmalarini rivojlantiradilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. "Tarjimaning kelajagi: texnologiya va madaniyat o'rtasida muvozanat" mavzusida 250 so'zli insho yozish.
2. Internetdan 1 ta maqola toping (Google Scholar, ResearchGate) va unda tarjimonlikning kelajak trendlari haqida 5 ta g'oya yozib keling.

Baholash mezonlari

Ko'rsatkich	Ulushi
Guruhli taqdimotda ishtirok	20%
Tahliliy fikrlar va innovatsion g'oyalar	30%
Uyga vazifadagi mustaqillik va tahliliy yondashuv	50%

22-MAVZU: Zamonaviy tarjima texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha amaliy mashg'ulot

Ajratilgan vaqt: 2 soat

Mashg'ulotning maqsadi

1. Talabalarga **zamonaviy tarjima texnologiyalari (CAT tools, AI, onlayn korpuslar)** haqida amaliy bilim berish.
2. **Kompyuter yordamida tarjima vositalaridan (SDL Trados, MemoQ, Smartcat, DeepL, Google Translate, ChatGPT)** foydalanish ko'nikmasini shakllantirish.
3. Tarjimonning **texnologik savodxonligi va axloqiy mas'uliyatini** rivojlantirish.

Warm-up faolligi (10 daqiqa)

Faoliyat nomi: "Texnologiyani toping!"

- Dars boshida doskada quyidagi logotiplar yoki nomlar ko'rsatiladi:
Google Translate, DeepL, ChatGPT, Trados, Smartcat, Yandex Translate, Grammarly.
- Talabalar har bir logotipni **qaysi maqsadda ishlatilishini** aytishadi.
- O'qituvchi so'raydi:
"Qaysi birini siz tarjimada ishlatgan bo'lsangiz, natijadan qoniqdingizmi?"

Natija: talabalar **tarjima texnologiyalari bilan oldindan tanishligini** faollashtiradilar va mavzuga kirishadi.

Yangi mavzuni tushuntirish (40 daqiqa)

1. Zamonaviy tarjima texnologiyalarining turlari

Turi

Tavsifi

Misol

Turi	Tavsifi	Misol
Onlayn mashina tarjimasi	Matnni sun'iy intellekt orqali avtomatik tarjima qiladi	Google Translate, DeepL
CAT vositalari (Computer-Assisted Translation)	Tarjimon uchun xotira (Translation Memory) va termin bazasini yaratadi	SDL Trados, MemoQ, Smartcat
Korpus va termin bazalari	Parallel matnlar orqali mos tarjimalarni topadi	Linguee, SketchEngine
Sun'iy intellekt yordamchi tizimlari	Tarjima, izoh, tahrir va tahlilni avtomatlashtiradi	ChatGPT, Grammarly
Subtitrlash va audio tarjima vositalari	Video va audio kontentni tarjima va tahrir qiladi	Subtitle Edit, Whisper AI

2. CAT vositalarining ishlash mexanizmi

CAT dasturlari tarjimoni **to'liq almashtirmaydi**, balki unga yordam beradi. Ular:

- Matnni segmentlarga (bo'laklarga) ajratadi;
- Har bir segment uchun tarjima xotirasidan mos variantlarni taklif qiladi;
- Terminologiya bazasini yaratadi (tillararo mos atamalar ro'yxati);
- Oldingi tarjimalarni avtomatik tanib, takror ishlatadi.

Misol:

Agar siz “energy efficiency” iborasini bir marta “energiya samaradorligi” deb tarjima qilsangiz, dastur uni keyingi joylarda avtomatik taklif qiladi.

3. Zamonaviy tarjima texnologiyalarining afzalliklari

- Ish tezligini oshiradi.
- Terminologiya birligini ta'minlaydi.
- Tarjima sifatini yaxshilaydi.
- Katta hajmdagi matnlarni jamoaviy ishlash imkonini beradi.

4. Kamchiliklari

- Madaniy va emotsional kontekstni to'liq tushunmaydi.
- Stilistik noziklik yo'qolishi mumkin.
- Tarjimonning mustaqil ijodkorlik darajasi kamayadi.

5. Amaliy qism: real platformalar bilan ishlash

O'qituvchi quyidagi amaliy bosqichlarni namoyish etadi:

1. **Google Translate** orqali matnni kiritish → xatoliklarni topish.
2. **DeepL Translator** orqali ayni matnni tarjima qilish → natijalarni solishtirish.
3. **Smartcat.com** tizimida tarjima xotirasi (TM) va termin bazasi yaratish.
4. **ChatGPT**dan so'rash: "Explain cultural nuances in this translation." – kontekstli tahlil olish.

Mashq uchun matn (namuna):

English: "The project aims to bridge the gap between education and employment."

Tarjima: "Loyiha ta'lim va bandlik o'rtasidagi bo'shliqni bartaraf etishni maqsad qiladi."

O'qituvchi talabalar bilan birgalikda **har bir vosita qanday natija berganini** tahlil qiladi.

6. Tarjimonning texnologik va axloqiy mas'uliyati

Tarjima texnologiyalaridan foydalanishda **axloqiy me'yorlarga** rioya qilish zarur:

- Maxfiy hujjatlarni ochiq onlayn tizimlarda tarjima qilmaslik.

- AI natijasini o‘z ishi sifatida ko‘rsatmaslik.
- Har doim **inson tahlili (human check)** bosqichini saqlash.

Post-activity (15 daqiqa)

Faoliyat nomi: “Texnologiyalar bahsi”

- Guruhlar 2 qismga bo‘linadi:
 1. **“AI tarafdorlari”** – texnologiyalar tarjimini yaxshilaydi, tezlashtiradi.
 2. **“Inson tarafdorlari”** – AI madaniyat va hissiyotlarni to‘g‘ri yetkaza olmaydi.
- Har ikki guruh 5 daqiqalik bahs tayyorlaydi, so‘ngra taqdimot qiladi.
- O‘qituvchi xulosa chiqaradi: eng samarali yondashuv – **“Human + AI Collaboration”** modeli.

Natija: talabalar **kritik fikrlash va tahliliy muloqot** ko‘nikmalarini rivojlantiradilar.

Uyga vazifa (5 daqiqa)

1. 150–200 so‘zli insho: “Zamonaviy tarjima texnologiyalari tarjimonlik kasbini qanday o‘zgartirmoqda?”
2. Amaliy topshiriq:
 - 1 ta matnni Google Translate, DeepL va ChatGPT orqali tarjima qiling.
 - Natijalarni tahlil qiling: qaysi biri semantik, qaysi biri madaniy jihatdan to‘g‘riroq?
 - O‘zingizning tahrir variantingizni yozing.